

AZERBAYCANDA 1995 ANAYASASINA GÖRE DEVLET BAŞKANLIĞI

Ferman DEMİRKOL*

*Azerbaycan'da
Stalinlere yer olmamalıdır.*

ÖNSÖZ**

Kiril Alfabesiyle yazılmış Azerbaycan Anayasasını, Türkiye Türkçesine uygunlaştırdıktan sonra Azerbaycanla ilgili diğer bir çalışmaya başlamayı düşünmüştüm. Fakat bu çalışmalardan hangisine öncelik vereceğime karar verememişim. Çünkü Azerbaycan'da kaldığım süre içinde elde ettiğim kaynaklar, bilgi ve görgülerim çerçevesinde birden çok eser ortaya koyabilecek şekilde Türkiye'ye dönmüştüm. Elbette, Türkiye Cumhuriyeti'nden de önce 28 Mayıs 1918 yılında kurulan I. Azerbaycan Cumhuriyetini Anayasa Hukukuna göre ele almayı düşünüyordum. Fakat Azerbaycanın Yazılı Anayasasına kavuştuktan sonra ilk önce Anayasaya göre bir kurumunu ele alıp incelemeyi uygun gördüm. Azerbaycan'da Anayasa uygulamalarına henüz başlanılmamıştır. Öyleyse önce Anayasadaki bir kurumu ele alarak işe nazari olarak başlamak gerekir. Elbette bu konular karşılaştırmalı olarak açıklanmalıdır. Böylece zaman içinde Azerbaycan Anayasasında yer alan konular irdelenmiş olacaktır. Bu şekildeki bir çalışma serisi Azerbaycan'ın kamu hukukuna katkı sağlayacaktır.

* Yard. Doç. Dr., Öğretim Üyesi, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

** Kısaltmalar: AZ: Azerbaycan; AY: Anayasa; DD: Danıştay Dergisi; ABD: Amerika Birleşik Devletleri; TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi; bkz: Bakınız; vd.: ve devamı; Mad.: Madde; TC: Türkiye Cumhuriyeti.

Öncelikle Azerbaycan Devlet Başkanlığını ele almamızın nedeni, Azerbaycan Devlet Başkanının yerini belirleyerek, siyasi rejimin niteliğini ortaya koymaktır. Çünkü gerek bu çalışmayla gerek Azerbaycan Anayasasıyla görülecektir ki siyasi rejimin adını koymamızın gerekliliği kendini gösterecektir. Bu gereklilik seçilmiş bir devlet başkanının, seçilmiş diktatör olup olmadığıdır. Eğer bilinirse ve kabul edilirse ki demokrasilerde ne kadar yetkili olunursa olunsun seçilmiş başkan, diktatör davranışlarda bulunamaz. Çünkü demokrasi-nin kendisi bizzat sapmayı önleyen ve sınırlayan bir düzendir. Azerbaycan'da bazıları düşünebilirler ki seçilmiş olmak yeterlidir.

Halbuki seçilmiş olanların da hukuka uygun hareket etme zorunlulukları vardır. Bu zorunluluk haklara saygı ve hukuk devleti anlayışı ve uygulamalarını beraberinde getirir. Seçilmişler, bilmelidirler ki kendilerinin sonsuz yetkileri, eylemleri sınırlamalara tabidir.

Biz, Türk bilim adamlarının Azerbaycan Anayasasındaki konuları, kurumları irdeleyerek, Azerbaycan ve onun gibi Türk Cumhuriyetlerinin hukuk hayatına en büyük katkıları sağlayacaklarına inanıyoruz.

İşte bu amaçla eldeki çalışmanın ilk başlangıç olmasını diliyorum. Çalışmak istediğim konuların sırasını düşünürken kararsızlığımı gidererek, Azerbaycan Anayasasına göre Devlet Başkanlığını incelememi öneren Sayın Prof. Dr. Bakır Çağlar'a birkez daha teşekkür ederim. Kendisinin ilgi ve teşvikleri uzun yıllardır Azerbaycan'da kalmamın sonucu elde ettiğim birikimlerimi ortaya koymamı sağlamıştır.

GİRİŞ

Azerbaycan, her yönüyle önemli bir konuma sahiptir. Bunun için yeni bir devlet olmaya çalışan Azerbaycan'a özellikle sosyal bilim alanında her yönlü katkının bir çok yararı vardır. En büyük yarar işleyen ve olması gereken bir demokrasinin nasıl olması gerektiğini çeşitli yollarla göstermek, anlatmak, yazmaktır. Bu konuda çıkara, hatıra yaslanmaya gerek yoktur. Azerbaycan için Türkiye'deki her kesimin açık, samimi olması yeterlidir. Dost acı söyler, ama doğruyu söyler ilkesini göstermek gerekir.

Bu çalışmamızda hedefimiz öncelikle Azerbaycan Devlet Başkanının yerini ve siyasi rejimler içindeki durumunu ortaya koymaktır. Bunun Türkiye'deki siyasi rejim, başkanlık ve yarı başkanlık gibi günümüzdeki tartışma boyutlarında katkısı olacağı kanısındayız. Türkiye'nin de Devlet Başkanlığı sorunu vardır. 1982 Anayasası bu konularda ki tartışmalara son vermiş değildir. Azerbaycan Devlet Başkanlığı konusu Türkiyenin de önündeki tartışmalara sorular ve cevaplar ile ilgili açıklık getirecektir.

Çalışmamızı üç bölüm halinde hazırladık. Birinci bölümde Devlet Başkanlığının Anayasadaki pozitif düzenlenişini belirlemeye çalıştık. İkinci bölümde ise karşılaştırmalı olarak siyasi rejimler içinde Azerbaycan Devlet Başkanının yerini irdelemeyi ele aldık. Daha doğrusu Azerbaycan Anayasasının öngördüğü siyasi rejimin nasıl bir görünüm içinde olduğunu sorguladık. Bu bölüm karşımıza kesin bir siyasi rejimin isimlendirmesini sağlamak için bizce önemliydi. Üçüncü bölümde ise Azerbaycan'da demokratik işleyişten aceleci bir bekleyiş içinde olmamanın nedenlerini ortaya koymaya çalıştık. Bu nedenler çerçevesinde daha sabırlı bir şekilde demokratik işleyişin olabileceğini beklememiz gerekir.

Azerbaycan Anayasasına göre Devlet Başkanlığı çalışmasındaki amacım, Azerbaycanla ilgili konu ve sorunları tartışmaya açmaktır. Tartışıldıkça, bu tartışmalara hoşgörü ile yaklaştıkça, Azerbaycanın Kamu Hukukuna yararımız olabilir.

Birinci Bölüm

POZİTİF DÜZENLEME

I- KUVVETLER YERLEŞİMİ

Azerbaycan Anayasasında hakimiyet; kuvvetler, organlar olarak ifade edilmiştir. Bunların her birinin yerleşimini genel olarak açıkladıktan sonra yürütme organına yani başkanlığa geçeceğiz.

A- Yasama Organı

Azerbaycan Anayasasında yasama yetkisi "Azerbaycan Milli Meclisine" aittir. Milli Meclis 125 milletvekilinden oluşur. Seçimler 5 yılda bir yapılır. Milletvekili seçimleri; çoğunluk ve nisbi temsil sisteminin birlikte uygulandığı seçim sonucunda yapılır. Fakat kaç milletvekilinin çoğunluk, kaç milletvekilinin ise nisbi sisteme göre yapılacağı hakkında Anayasada bir açıklama yoktur.

Milli meclis üyeleri; genel, eşit, doğrudan, serbest, şahsen ve gizli oy esaslarına göre seçilirler. Seçilme yaşı 25 dir (Madde 81,82,83,84/I,85/I).

B- Yargı Organı

Azerbaycan Anayasasında yargı gücü mahkemeler yoluyla yerine getirilir. Mahkemeler, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme (yargıtay), İktisat Mahkemesi, genel mahkemeler ve diğer uzmanlaşmış mahkemelerdir (Mad. 125/I-II).

C- Yürütme Organı

Azerbaycan Anayasasında yürütme gücü Azerbaycan Devlet Başkanına aittir (Mad.99). Bakanlar Kurulu yürütmeyi oluşturan ayrı bir kanat organ değildir. Bakanlar kurulu Anayasada düzenlenmiş, fakat devlet başkanının yürütmeye ait yetkilerinin hayata geçirilmesi için devlet başkanı tarafından kurulmuştur (Mad. 114/I). Başkan , yürütme hizmetini bakanlar kurulu aracılığıyla yerine getirir. Bakanlar kurulu, bu hizmetleri yerine getiren en yüksek alt hizmet birimidir (Mad. 114/II).

Bakanlar kurulu devlet başkanına tabidir ve ona karşı sorumludur. Bakanlar kurulunun çalışma esasları devlet başkanı tarafından belirlenir (Mad. 114/III.IV).

II- DEVLET BAŞKANLIĞI

Azerbaycan Anayasasında devlet başkanlığı yürütme başlığı içinde yer almıştır. Yürütme gücü (hakimiyeti) devlet başkanına aittir.

Burada devlet başkanı ve Cumhurbaşkanı tabirlerine kısaca bir açıklama getirmek gerekir. Ali Fuat Başgil, seçimle iktidara gelen her devlet başkanı aynı zamanda Cumhurbaşkanıdır da demektedir.¹ Fakat gerek seçim usulü, gerek fonksiyonları bakımından başkanlık rejimindeki başkan ile diğer rejimlerdeki yürütmenin başını ifade eden Cumhurbaşkanı bir farklılığı ifade etmektedir. Bu durum her siyasi rejimde farklı bir şekilde ifade edilmiştir. Bu farklılık bir yerde farklı siyasi rejimleri doğurmuştur.

A- Devlet Başkanlığı Seçimi

Azerbaycan Devlet Başkanı doğrudan doğruya seçmenler tarafından seçilir. Devlet başkanlığı seçimi parlamento seçimlerinden ayrı bir seçimle yapılır.

Devlet başkanlığı seçimi; genel, eşit, doğrudan (tekdereceli), serbest, gizli ve şahsen seçmenlerin katıldığı seçim ilkeleri çerçevesinde yapılır (Mad.101/I).

Devlet başkanları ilk önce seçime katılan seçmenlerin 2/3 çoğunluğu ile seçilir. Birinci turda bu çoğunluğa erişilmez ise, ilk turdaki seçim gününden sonraki ikinci pazar günü ikinci tura geçilir. İkinci tura birinci turda en çok oy alan iki aday katılır. Bu adaylardan biri çekilmiş ise çekilenlerden sonraki adaylardan iki tanesi seçime katılır. İkinci turda en çok oy alan aday beş yıllığına seçilmiş sayılır (Mad.101/I,III,IV).

1 Bkz. Ali Fuat Başgil: Esas Teşkilat Hukuku, Birinci Cilt, Fasikül I, İstanbul-1960, sh.312.

Devlet başkanı iki defa seçilebilir. İkinci seçimden sonra aynı kişi devlet başkanlığı seçimlerine katılamaz (Mad.101/V).

B- Seçim Sonuçlarının Onayı

Azerbaycan Devlet Başkanı seçimlerinin sonuçları seçim gününden sonra 7 gün içinde açıklanır. Bu açıklama Anayasa Mahkemesi tarafından ilan edilir (Mad.102). Bu ilan edilmenin Anayasa mahkemesi tarafından yapılması, seçimlerin düzgün, hilesiz yapıldığının gösterilmesi bakımından önemlidir.

C- Seçilme Yeterliliği:

a- Yaş ve Hizmet Yılı

Azerbaycan Devlet Başkanı seçilebilmek için 35 veya daha yukarı yaşta olmak gerekir (Mad.100). Burada yaş için alt sınır konulmuştur. Fakat üst sınır konulmamıştır. Türk anayasalarının hiç birinde devlet başkanı için üst yaş sınırı düzenlenmemiştir. Dünya anayasalarının belli başlılarında da üst yaş sınırı düzenlenmemiştir. Alt yaş sınırı ABD anayasasında (mad 54/1) 40, Fransız Anayasasında da alt yaş sınırı düzenlenmemiştir. İtalyan Anayasasında (mad. 84) alt yaş 50 olarak belirlenmiştir. Türk Anayasasında ise (mad.101) 40 yaş öngörülmüştür.

Cumhurbaşkanları veya devlet başkanlarının hizmet yılları da çeşitli anayasalarda farklı düzenlenmiştir. ABD de 4 yıl (Mad. II/1), Federal Almanyada 5 yıl (Mad. 54/2), Fransada (Mad. 5) 7 yıl, İtalyada (Mad.85/1) 7 yıl, Türkiyede (Mad.101/1) 7 yıldır.

Bize göre Azerbaycan'ın dahil olduğu Sovyet Blokundan gelen yerleşmiş geleneğin devam etmemesi için yaşlı devlet başkanlarının göreve gelmelerini önlemek amacıyla üst yaş sınırını getirmek gerekirdi. Bu yaş sınırı 70 olabilirdi. Böylece 70 yaşından yukarı olanların devlet başkanlığına seçilmeleri engellenmiş olurdu.

Azerbaycan Anayasasında (Mad.101/V) devlet başkanı ancak iki kez seçilebilir. ABD (Mad. 22 değişiklik) ve Federal Almanya (Mad. 54/2) Anayasalarında yürütmenin başı olan başkan ve Cumhurbaşkanları iki kereden fazla bir daha seçilemezler. Fransa ve İtalyan Anayasalarında ise bu konuda bir açıklık yoktur. 1982 Türk Anayasasında (Mad. 101/3) ise üst üste iki defa seçilememe öngörülmüştür.

b- İkamet ve Vatandaşlık

Azerbaycan Anayasasında 10 yıldan fazla ve sürekli Azerbaycanda yaşayanlar Azerbaycan devlet başkanlığı seçimine katılabilirler (Mad 100).

ABD Anayasasında ise bu süre 14 yıldır (Mad II). Buna göre Azerbaycan vatandaşı olsanız da 10 yıldan çok sürekli Azerbaycanda yaşamayan Azerbaycan vatandaşları, Azerbaycan devlet başkanı seçilemeyecektir.

Azerbaycan Anayasasında ve diğer Anayasalarda; ABD. (Mad II), Federal Almanya (Mad 54/1), İtalya (Mad. 84) ve Türk (Mad. 101/1) Anayasalarında devlet başkanı olabilmek için vatandaş olma şartı öngörülmüştür. Fransa anayasasında bu konuda bir açıklama yoktur. Azerbaycan Anayasasında (Mad.100) ayrıca devlet başkanı seçilecek kişilerde ikili vatandaş olmama ve başka bir devlete karşı yükümlü olmama şartı da aranmaktadır. İkinci vatandaşlık ve başka devlete yükümlü olmanın tayin edilmesi ve bilinmesi çok açık olmadığı durumlarda bu şartın yerine getirilmesinin sağlanması kolay olmayabilir. Tek taraflı olarak başka bir devletten vatandaşlık alınabilir.

Ayrıca ülkede 10 yıllık bir zorunlu ikamet şartını aramanın amacı herhalde ülke sorunlarına vakıf olma ve ülkeye bağlılık ifadesi olarak algılanmak istenmiş olabilir. Ancak ülke dışında görevde olanlar ve ikamet edenlerin ülkeye bağlılığı ve ülke sorunlarından uzak olduklarını ifade etmek kolay değildir. Bugünkü iletişim, ülke sorunlarıyla her an iç içe olmayı ve bilgilenmeyi sağlamakta önemli araçtır. Ayrıca ülke dışında olma ülkeye bağlılıkta daha da kuvvetli duyguları oluşturmaktadır. Bize göre fiilen ülke dışında olma ve tek taraflı başka bir ülke vatandaşı olma Azerbaycan'a veya Türkiye'ye bağlılıkta sadece bir azalma nedeni olamaz.

Örneğin önce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan Avrupa'daki insanlar zorunluluklardan dolayı Federal Almanya vatandaşı olmaları veya Pasaport almaları, onların Türkiye'ye bağlı olmadıklarını göstermez. Bize göre Azerbaycan Anayasası'nda ikamet ve vatandaşlık şartının aranması, Azerbaycan dışında yaşayan çok sayıda Azerbaycan'ın sosyolojik vatandaşlarının bu haktan yoksun kılınmalarının sağlanmasıdır.² ABD'de ikamet ve vatandaş şartının aranmasının ayrı nedenleri vardır. Bunun başlıca nedeni, ABD' nin sonradan bir birlik oluşturması ve hakim durumda tek bir milletin olmamasıdır. Bundan dolayı ABD de doğma ve 14 yıl gibi bir ikamet şartı aranabilir.

c- Tahsil ve Ağır Suça Göre Mahkum Olmama

Azerbaycan Devlet Başkanlığı için diğer bir yeterlilik şartı yüksek tahsilli olmaktır (Mad.100). Bu durum ABD, Federal Almanya, Fransa ve İtalya Anayasalarında öngörülmemiştir. Türk anayasasında (Mad.101/1) yüksek öğrenim koşulu aranmıştır.

Azerbaycan Anayasası Azerbaycan Devlet Başkanı seçebilmek için ayrıca ağır bir suçtan dolayı mahkum olmamayı da öngörmüştür (Mad.100).

² Sosyolojik vatandaşlık, insanın kendisini bir millete veya topluluğa ait olma duygusudur.

d- Başka Devletlere Karşı Yükümlü Olmama

Azerbaycan vatandaşı olup da başka devletlere karşı yükümlülüğü olanlar Azerbaycan Devlet Başkanlığı seçimlerine katılamazlar. Bu yükümlülükler çok çeşitli olabilir. Vergi, askerlik gibi yükümlülükler akla gelenlerdir. Acaba başka bir devlete borçlu olma veya borç veya kredi dolayısıyla hizmette bir yükümlülük sayılır mı? Bu durumun açık olarak saptanması o kadar da kolay değildir.

e- Devlet Başkanı Andı

Azerbaycan Devlet Başkanı seçilen kişi, seçildiğinin 3. gününe kadar Azerbaycan Anayasa Mahkemesi Hakimlerinin de katıldığı toplantıda şu yemini yapar: "Azerbaycan Cumhuriyeti devlet başkanlığı yetkilerini kullanırken, Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasasına uyacağıma,devletin bağımsızlığını ve ülke bütünlüğünü koruyacağıma,halka liyaketle hizmet edeceğime and içerim" (Mad.103/I).

Azerbaycan Devlet Başkanı ne zaman göreve başlayabilir? Seçim sonuçlarının ilan edildiği gün mü yoksa yemin yaptığı günden itibaren mi? Azerbaycan Anayasası bu sorunu yemin ile çözmüştür. Anayasada devlet başkanı, yeminden sonra göreve başlar denmektedir (Mad. 103/II).

D- Devlet Başkanının Süresini Bitirmeden Görevini Yapamama Halleri

Devlet Başkanı görevi sırasında birden çok hallerde görevini bırakma, görevini yapamama, görevden uzaklaştırma gibi durumlarla karşılaşabilir. Bu üç durum, süresinden önce görevden ayrılmayı düzenlemektedir (Mad.104/I).

a- Görevini Bırakma: (İstifa)

Azerbaycan Devlet Başkanı görev süresini tamamlamadan önce kendi isteği ile görevini bırakabilir. Yani istifa edebilir. Bunu yazılı yapmalıdır. Bu yazı ilk önce Anayasa Mahkemesine sunulur. Anayasa Mahkemesi istifa yazısının Azerbaycan Devlet Başkanı tarafından verildiğine emin olduktan sonra bu istifa yazısının kabul edilmesi için karar vermelidir. Anayasa Mahkemesi istifa için karar vermezse ne olur?

Madde metninde (Mad.104/II) devlet başkanının istifa yazısının kendisi tarafından verildiğine emin olunduktan sonra, istifa hakkında karar verilir denildiğine göre, istifa burada tek taraflı bir irade beyanı değildir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi istifa hakkında karar vermediğinde başkan istifa etmemiş sayılır. İstifa Anayasa Mahkemesinin kabulüne bağlıdır (Mad.104/II). Buna benzer

bir durumu madde 104/III te de görmek mümkündür. Devlet Başkanı görevini sağlık sebebiyle yapamama durumunda ne olacağını aşağıda göreceğiz.

b- Görevini Yapamama

Devlet Başkanının sağlık sebebiyle görevini yerine getirememeye durumu ortaya çıkabilir. Böyle bir durumda, Milli Meclis bu durumun belirlenmesi için Anayasa Mahkemesi hakimlerinin 6 oy çokluğu ile kararını verir. Sağlık sebebiyle görevini yapamama durumunda Anayasa mahkemesi bu durumu onaylamazsa, devlet başkanının görevini yapamama hali ortadan kalkmış olur. Yani devlet Başkanı görevde sayılır (Mad.104/III).

Burada Anayasa mahkemesi onaylamazsa (Mad.104/III), istifa konusunda ise karar verir (mad.104/II). Her iki halde de devlet başkanının görevden ayrılıp ayrılmayacağı hakkındaki Anayasa Mahkemesinin kararı, önemli bir role sahiptir.

c- Görevden Uzaklaştırma

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanı ağır bir suç işlediğinde görevinden uzaklaştırılabilir. Çünkü bu durumda da uzaklaştırma için son kararı verme yetkisi Anayasa Mahkemesine aittir (Mad.107/II). Devlet başkanı ağır bir suç işlediğinde devreye Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme ve milli Meclis girecektir. Azerbaycan Devlet Başkanının ağır bir suç işlediği meclis karşısında ileri sürülür. Bunu Anayasa Mahkemesi yapabilir. Anayasa Mahkemesi başvurudan önce Yüksek Mahkemedan görüş ister. Yüksek Mahkeme 30 gün içinde görüşünü vermelidir. Bu görüşten sonra Anayasa Mahkemesi konuyu Milli Meclise getirir (Mad.107/I).

Anayasa Mahkemesinin teşebbüse geçmesini kim sağlayacaktır? Bu konu Anayasada öngörülmemiştir. Buna göre Devlet Başkanının ağır suç işlediğini herkes ihbar edebilecektir. O zaman Anayasa Mahkemesi, başvurup vurmayaacağına karar verecektir. Karar verirse harekete geçecektir.

Anayasa Mahkemesinin başvurusu üzerine Milli Meclis bu başvuruyu 95 oy çokluğu ile kabul ederse bu karar, Anayasa Mahkemesi Başkanına imza için sunulur. Anayasa Mahkemesi bu kararı bir hafta içinde imzalamazsa Milli Meclisin kararı yürürlüğe giremez (Mad.107/II).

Burada önce Anayasa Mahkemesi Milli Meclise başvuruyor. Milli Meclisin kararını Anayasa Mahkemesi başkanı imzalar, bu kararı Anayasa Mahkemesi bir hafta içinde imzalamazsa deniliyor. Aynı fıkra içinde hem Anayasa mahkemesi başkanından söz ediyor, hem de mahkemedan. İmzaya yetkili kimdir? Mahkeme 9 üyeden ibarettir. İmza kelimesi geçtiğine göre Meclis

kararı, Anayasa Mahkemesinin Başkanı tarafından imzalanmalıdır. 107/II son satırında tekrar imza mahkeme kurulu için değil, Anayasa Mahkemesi Başkanı içindir. Bu son satırda Anayasa Mahkemesi değil, başkan bir hafta içinde imzalamazsa yazılmalıydı.

Devlet Başkanının görevden uzaklaştırılma kararı iki ay içinde sonuçlandırılmalıdır (Mad.107/III). Bu iki aylık süre Anayasa Mahkemesinin Milli Meclise başvurduğu günden başlar. Bu süre için de karar ortaya çıkmazsa veya kabul edilmezse, devlet başkanına karşı ileri sürülen suçlama reddedilmiş sayılır (Mad107/III).

Buradaki iki ayın ilk 30 günü, Yüksek Mahkemenin (yargıtayın) suç niteliği hakkında vereceği görüşü içindir. Geriye bir ay kalıyor. Bu bir ay içinde de meclis kararını verecek daha sonra da Anayasa Mahkemesi başkanı bu kararı imzalayacak.

Gerek Milli Meclis için gerekse Anayasa Mahkemesi başkanı için zorunlu bir süre yoktur. Kararlarını bir ay sonra verdiklerinde veya iki ayın bitiminden sonra verdiklerinde bunun hiç bir önemi kalmayacaktır. Çünkü iki aylık süre dolmuş olacaktır. İki ay içinde karar verilmediği için suçlamada red edilmiş sayılır. Buna göre iki ay gibi bir sürenin öngörülmesi bir suçlamanın uzun süre sürüncemede kalmamasını sağlamak içindir. Çünkü bu iki ay içinde devlet başkanı aynı zamanda görevine devam etmektedir. Hem görevde kalacaksınız, hem de hakkınızda ağır suçlama devam edecektir. Bu bakımdan iki aylık süre yerindedir. Eğer bu iki aylık süre öngörülmemiş olsaydı o zaman devlet başkanının geçici olarak görevden ayrılması düzenlenmeliydi. Bu düzenlenmediğine göre, iki aylık bir süre öngörülmüştür.

Bize göre Azerbaycan da devlet başkanının bu şekilde suçlanıp görevden uzaklaştırılması her zaman kötüye kullanılmaya uygun bir düzenlemedir. Demokrasi kültürünün daha uzun zaman sonra yerleşeceği Azerbaycan gibi ülkelerde devlet başkanının devamlı mecliste bir çoğunluğa dayanması ve Anayasa mahkemesi ile devamlı iyi geçinmesi gerekir. İyi geçinmediği takdirde her zaman devlet başkanı ithamla karşı karşıya kalabilir.

Bu konudaki tek güvence Yüksek Mahkemenin 30 gün içinde ağır bir suçun olmadığını bildirmesidir. Bu durumda Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkemenin devlet başkanı için ağır suç yoktur görüşünden sonra işlemine devam edememesidir (Mad.107/I).

Yüksek Mahkemenin ağır suç vardır görüşünden sonra ipler Milli Meclise ve en son olarak Anayasa Mahkemesi Başkanına geçmektedir. Hele eski devlet Başkanının önermesi ile seçilen Anayasa Mahkemesi üyeleri yeni başkan için her zaman tehlike olabilir. Elbette denilebilir ki Yüksek Mahkemenin ağır suç vardır görüşünden sonra bile Milli Meclis'te de ve Anayasa Mahkemesinde

başkan lehine bir karar çıktığı gibi, başkanın görevden uzaklaştırılması sonucu da çıkabilir.

aa- Türkiye'de

1982 Türk Anayasası'nda Cumhurbaşkanı'nın görevden alınması ancak vatana ihanetten dolayı TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine üye tam sayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır (Mad.105/III). Ancak bu halde Cumhurbaşkanı yargılanmak üzere Yüce Divan yargılamasına gider. Bundan sonra vatana ihanet suçu sabit görülürse görevinden uzaklaşmış sayılır.

Yalnız Yüce Divan yargılaması sırasında Cumhurbaşkanı'nın yargılama sonucuna kadar görevinden geçici ayrılması hakkında bir açıklama yoktur. 1961 Anayasasının 106. maddesine göre bir bakanın yargılamasında bakan görevinden ayrılıyor. Bunun Cumhurbaşkanı için de olabileceği savunulabilir.³

bb- ABD'de

ABD Anayasasında Başkan vatana ihanet, zimmetine para geçirme veya diğer cürüm ya da ağır suçlar nedeniyle itham ve mahkum edildiğinde görevinden alınır (Mad.II/kısım 4). Ayrıca ABD Anayasasında vatana ihanetin ne olduğuda açıklanmıştır (Mad.III/kısım 3). Kongrenin Başkanı suçlandırıp mahkum etmesinde; Temsilciler Meclisi hazırlık soruşturmasını yapar, Senato ise üçte iki çoğunlukla mahkûmiyet kararı verir (Mad.1Kısım3).

cc- Federal Almanya'da

Federal Almanya Anayasasına göre, Federal Cumhurbaşkanı Anayasayı veya bir federal kanunu kasten ihlal ettiğinde, Federal Millet Meclisi ya da Federal Senato, Federal Cumhurbaşkanı'nı Federal Anayasa Mahkemesi önünde dava edebilirler. Davanın açılma talebi her iki meclisten birisinin en az dörtte birinin istekte bulunması gerekir. Davanın açılma kararı Federal Senatonun üçte iki çoğunluğu ile verilir. Anayasa Mahkemesi, Federal Cumhurbaşkanı'nı suçlu bulursa, Cumhurbaşkanı'nın görevini kaybettiğini açıklayabilir. Anayasa Mahkemesi davanın açılmasından sonra tedbir olarak Federal Cumhurbaşkanı'nın görevini yerine getirmesine engel olabilir (Mad.60/1-2). Görülüyor ki, Federal Alman Anayasasında cumhurbaşkanı için dava açıldığında dava süresince tedbir olarak da Cumhurbaşkanı görevinden alınabiliyor.

dd- Fransa'da

Fransa Anayasasına göre Cumhurbaşkanı ancak vatana ihanetten sorumludur. Cumhurbaşkanı her iki meclisin mutlak çoğunluğu ile itham olunursa,

3 Bkz.Ahmet Kerse, Türkiye'de 1961Anayasasına göre Cumhurbaşkanı, İstanbul -1973, sh.56 dipnot 14.

Yüksek Adalet Divanınca yargılanır (Mad.68/I). Fransız Anayasasının da yargılama safhasında geçici görevden uzaklaşma hakkında bir açıklama yoktur.

ee- İtalya'da

İtalyan Anayasasında Cumhurbaşkanı vatana ihanet veya Anayasayı ihlal durumlarında, parlamentonun ortak toplantısında, üyelerin mutlak çoğunluğu ile itham edilebilir (Mad.90). Bu itham üzerine Anayasa Mahkemesi hükmünü verir (Mad.134/3).

E- Azerbaycan Devlet Başkanına Vekalet

Azerbaycan Devlet Başkanı süresinden önce görevinden ayrıldığında Devlet Başkanlığı görevini geçici olarak (üç aylığına) üstlenecek olanları Azerbaycan Anayasası sıra takip edilerek göstermiştir (Mad.105).

Devlet başkanının süresinden önce görevinden ayrılması durumunda yeni devlet başkanı seçilinceye kadar devlet başkanının yetkilerini Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclis Başkanı kullanır. Milli Meclis Başkanı istifa ederse veya sağlık durumuna göre yetkilerini kullanma gücünü kaybederse, devlet başkanının yetkilerini Azerbaycan Başbakanı kullanır. Başbakan da istifa ederse veya sağlık sebebiyle görevini yerine getiremezse, Milli Meclis Devlet Başkanının yetkilerini kullanacak olan kişiyi seçer (Mad.105).

Bu durum Devlet Başkanlığı görevinde boşalma halinde geçici de olsa görevin kimin tarafından doldurulacağını göstermektedir.

Azerbaycan Anayasasında Devlet Başkanının hastalık sebebiyle veya yurtdışı gezilerinde devlet başkanlığına geçici olarak kimin vekalet edeceği düzenlenmemiştir. Ancak devlet başkanı süresinden önce görevinden ayrıldığında Meclis Başkanı vekaleti nasıl üstleniyorsa, yurt dışına gittiğinde de aynı şekilde Meclis Başkanı Devlet Başkanına vekalet etmesi gerekir (bkz. mad. 105/I). Veya vekalet olmadan, başkan görevini içte veya yurtdışına çıktığında da devam ettiriyor sayılır.

F- Azerbaycan'da İkili Devlet Başkanlığı

1993 yılında Azerbaycan Devlet Başkanlığında ilginç bir görevden ayrılma ve boşalma yaratıldı. Yaratılan birtakım karışıklıklardan sonra Nahcivan Meclis Başkanı Haydar Aliyev Azerbaycan Meclis Başkanlığına getirildi. Azerbaycanın halk tarafından 17 Haziran 1992 de seçilmiş Devlet Başkanı Ebülfez Elçibey görevdeyken, istifa etmeden, herhangi bir sağlık sebebi yokken, görevden alındı. Meclis Başkanı Haydar Aliyev ise Devlet Başkanlığına vekalet etti.

Elçibey Azerbeycanda iken bir müddet sonra Devlet Başkanlığı seçimi yapıldı. Haydar Aliyev başkan seçildi. Bu durum Anayasada düzenlenmemiştir. Sadece fiili durum yaratılarak Elçibey görevden alınmıştı.

Azerbaycanın o günkü yürürlükte olan 1978 tarihli Anayasasının 121/6 maddesinde Devlet Başkanı Anayasayı ve kanunları bozarsa, Anayasa kontrol Komitesinin görüşü alındıktan sonra parlamentonun 2/3 çoğunluğu ile görevden alınır, düzenlemesi mevcuttur. Aynı Anayasanın 121/7 de ise bu ve başka sebeplerle görevini yerine getiremeyen devlet başkanı görevden alınır demektir. Elçibey sebeplerin hiçbirisinin içinde yer almamaktadır.

Elçibey de halen anayasal statüde Devlet Başkanı olarak kendisinin görevde olduğunu ilan etti. Haydar Aliyev ise yeniden devlet başkanı seçildiğini, dolayısıyla kanuni devlet başkanı kendisinin olduğunu ilan etti. Buna göre Azerbaycan'da gerek Elçibey'in gerek Haydar Aliyev'in devlet başkanlığı görevi birlikte devam etti denilebilir. Bu da ikili bir devlet başkanlığı durumunu gösteriyor.

G- Azerbaycan Devlet Başkanının Görev ve Yetkileri

Azerbaycan Anayasasına göre siyasi rejimin adını koymayı bundan sonraki bölümde yapmayı uygun gördük. Başkanın yeri ve diğer organlarla ilişkileri, görev ve yetkileri ortaya koyulduktan sonra siyasi rejim analiz edilerek belirlenecektir.

Siyasi yaşamın adı başkanlık rejimi mi yoksa parlamenter rejim mi gibi klişe isim aramanın çok da önemli olduğunu zannetmiyoruz. Önemli olan kalıp isim değil, pozitif öngörme ile ilişkiler, görev ve yetkileri belirlemek ve yetkilerin varlığını dikkate almaktır. Bundan dolayı dünyanın hiç bir anayasasında rejimin adı öncelikle anılmamaktadır.

Rejimi, anayasa yumağına bakarak araştırmacılar belirlemeye çalışırlar. Bize göre bütün siyasi rejimleri belirleyen unsur meclislerdir. Kuvvetlerden yargıyı ayırırsak yasama, yürütme ilişkilerinde siyasi rejimi isimlendirirken sonuçta parlamento belirleyici, parlamento kaynaklık etmektedir. Yani ister parlamenter rejimde, ister başkanlık rejiminde devlet çarkının işlemesinde parlamentoya dayanmak zorunda kalınacaktır.

Bu konular siyasi rejimin adlandırılması bölümünde biraz daha geniş ele alınacaktır.⁴

Azerbaycan Devlet Başkanına Anayasada yasama ile ilişkileri dolayısıyla ve tek başına yetkilerini kullanma, görevlerini yerine getirme yetkileri veril-

4 Bkz. Ferman Demirkol, Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Yayınları, İstanbul-199, sh.5 ve devamı.

miştir. Ayrıca Azerbaycan Anayasasında Devlet Başkanının görevleri 1982 Türk Anayasasındaki gibi gruplandırmaya tabi tutulmamıştır. Anayasanın 109 maddesinde 32 fıkra şeklinde sayılmıştır. Ayrıca bazı maddeler ayrı başlıkla ifade edilmiştir. Böylece devlet başkanının yasamaya, yürütmeye ve yargıya ait yetkilerini sayılan fıkralar arasından bir bir seçim yaparak gruplandırdık.

a- Yasama ile İşbirliği

1- Azerbaycan Milli Meclis seçimlerini tayin etme

Azerbaycan Parlamentosu olan Milli Meclis seçimleri 5 yılda bir kasım ayının ilk pazar günü yapılır (Mad.81/II). Azerbaycan Anayasasında ayrıca erken seçim düzenlemesi yoktur. Buna göre erken seçim kararını, ya milli meclis alabilir yada 109/1 gereğince devlet başkanı. Bu şu demektir: Başkanın parlamentoyu fesh etme yetkisi vardır.

2- Bütçeyi Onaya Sunma

Azerbaycan Cumhuriyetinde bütçe, bakanları kurulu tarafından taslak şeklinde hazırlanır ve devlet başkanına sunulur (Mad.119). Daha sonra devlet başkanı bu bütçe taslağına son şeklini vererek Milli Meclisin onayına sunar (Mad 109/2).

3- Yargı Organları Mensupları ile İlgili Teklifler Sunma

Devlet Başkanı, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Mahkeme, İktisat Mahkemesi Hakimleri ile başsavcıyı göreve tayin etmeden önce, Milli Meclisin onayına sunar (Mad.109/9). Aynı şekilde başsavcının görevden alınması (Mad.109/9) ile hakimlerin görevden uzaklaştırılmalarını Milli Meclise teklif eder (Mad. 95/13).

Burada devlet başkanı yargı ile ilgili yetkilerini tek başına değil, yasama organı olan Milli Meclis ile birlikte yerine getirmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse yargı mensuplarını göreve tayin ve görevden alınma işinde teklifi siyasi kişi olan devlet başkanı yapmakta, onaylayan da yine siyasi organ olan yasama yapmaktadır. Biz bu durumu yargının bağımsızlığı konusunda çok büyük bir sakınca olarak görmekteyiz.

Elbette hakimlerin göreve gelmelerinde birden çok yollar vardır ancak biz yargı bağımsızlığı konulu doktora tezimizde tayin işini yürütme kadar yasamadan da uzak tutmak gerektiğini savunmuştuk.⁵

5 Bkz. Ferman Demirkol, Yargı Bağımsızlığı, sh.63, 98 vd.

4- Milli Banka Üyelerini Tayin

Devlet Başkanı Milli Bankanın (Merkez Bankasının) idare heyeti üyelerini göreve tayin ve görevden alınmasından önce, Milli Meclisin onayını alır. Bu onaydan sonra tayin işlemini yapar (Mad.109/10).

5- Dış İlişkiler

Azerbaycan Devlet Başkanı, dış ülkelerdeki ve uluslararası teşkilatlardaki diplomatik temsilciliklerin kurulması için Milli Meclise başvurur (Mad. 109/15). Aynı şekilde devletlerarası ve hükümetlerarasındaki uluslararası sözleşme ve antlaşmaların tasdik veya yürürlükten kaldırılmasında da Milli Meclise başvurmak, Devlet Başkanının yetkisi içindedir (Mad.109/17).

6- Savaş İlanı ve Barış Yapma

Azerbaycan Devlet Başkanı savaş ilan etmek ve barış yapmak için yasa organı ile birlikte bir uğraşı daha vardır. Savaş ilanı ve barış yapma iznini Milli Meclisten almak suretiyle yapabilmektedir (Mad.109/30).

7- Referanduma Gitme

Azerbaycan'da bazı konularda doğrudan demokrosiyi hayata geçirmek amacıyla referanduma gidilir. Devlet Başkanı referandum yapılması için, Anayasadaki yetkisini kullanır (Mad.109/18).

8- Silahlı Kuvvetlerin Görevlendirilmesi

Azerbaycan Devlet Başkanı silahlı kuvvetlerin askeri alan dışında, askeri olmayan görevlerde görevlendirilmesini, izin vermesi için Milli Meclise sunar. Bu izinden sonra silahlı kuvvetlerin askeri olmayan alanlarda görevlendirilmeleri sağlanmış olunur (Mad.109/28).

9- Askeri Doktrini Sunma

Ayrıca Devlet Başkanı askeri hedef ve amaçları gösteren askeri doktrinini Milli Meclisin onayına sunar (Mad.109/11).

10- Başbakanı Tayin Etme

Devlet Başkanı Başbakanı tayin etmeden önce Milli Meclisin onayına başvurur. Bu onay üç defa tekrarlanabilir (Mad.109/4 ve 118/I).

11- Savaş Hali İlanı

Azerbaycan Devlet Başkanı madde 111'de gösterilen sebeplerin ortaya çıkması durumunda savaş hali ilan edilmesi hakkındaki fermanını 24 saat içinde Milli Meclisin onayına sunar (Mad.111).

12- Olağanüstü Hal İlanı

Azerbaycan Devlet Başkanı madde 112'de sayılan nedenlerin ortaya çıkması durumunda olağanüstü hal ilan eder ve bu konuda kabul ettiği fermanını 24 saat içinde Milli Meclisin onayına sunar (Mad.112).

13- Kanunların İmzalanması ve Yayınlanması

Azerbaycan Devlet Başkanı Parlamento tarafından kabul edilen kanunların imzalanması ve yayınlanmasında da yetkilidir. Milli Meclisin kabul ettiği kanunlar devlet başkanına sunulduğu günden itibaren 56 gün içinde imzalanmalıdır. Devlet Başkanı kanuna itiraz ederse imzalamayıp bu 56 gün içinde Milli Meclise gerekçesi ile birlikte geri gönderir (Mad.110/I).

Kanunlar, Devlet Başkanı tarafından imzalandıktan sonra yürürlüğe girer. Ancak Milli Meclis bir kanunu 83 oy çokluğu ile veya 63 oy çokluğu ile kabul eder de Devlet Başkanı kanunu imzalamayıp Meclise geri gönderdiğinde Meclis 83 oyla kabul ettiğini 95 oyla,63 oyla kabul ettiğini 83 oyla kabul ederse kanunlar yürürlüğe girer (Mad.110/II). Tekrar meclise gelen kanunlar vasıflı çoğunlukla kabul edilirse, Devlet Başkanı tekrar imzalamak durumundadır.

Bu konu ABD Anayasasında şu şekilde düzenlenmiştir:

Kongre tarafından kabul edilen kanun tasarıları Başkana geldiğinde başkan,

1-Kanun metnini 10 gün içinde imzalar ve metin kanunlaşır,

2-Başkan kanun metnini 10 gün içinde imzalamaz fakat kongreye de göndermez ise metin bu durumda da kanunlaşır,

3-Başkan kanun metnini beğenmiyorsa 10 gün içinde itirazları ile birlikte kongreye gönderir. Gönderilen kanun metni,kongrenin her iki Meclisinde ayrı ayrı gözden geçirilir ve üçte iki çoğunlukla kabul edilirse metin kanunlaşır. Metin üçte iki çoğunlukla yeniden kabul edilmezse, kanunlaşmaz.

Bu son duruma kanunların veto edilmesi denilir. Buna göre kanunların devlet başkanı veya Cumhurbaşkanı tarafından imzalanmayıp tekrar meclise göndermenin veto mu yoksa geri göndermemi olduğunu anlamak için meclisler tarafından görüşülüp tekrar kabul için öngörülen çoğunluğa bakmak gerekir.

Eğer ilk çoğunluk ikinci kabul için yeterli görülüyorsa buna geri gönderilme denilir. Örneğin, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında öngörülen düzenleme gibi. İkinci görüşmede birinci kabulden farklı bir çoğunluk isteniyorsa örneğin ABD Anayasasında ki (Mad.1/kısım 7) gibi üçte iki çoğunluk isteniyorsa bu geri göndermenin adı, vetodur.

Federal Alman, İtalya ve Fransa Anayasalarında Cumhurbaşkanının kanun metnini imzalamaması durumunda tekrar kabulü için vasıflı bir çoğunluk öngörülmemiştir.

Azerbaycan Anayasasında ikinci görüşme için üçte iki ve daha fazla çoğunluk öngörülmüştür. 125 milletvekilinin yarısından bir çoğunluğu 63'tür. Eğer birinci kabul 63 ile olmuş ise, ikinci kez gönderme için 20 fazla milletvekiline ihtiyaç vardır. Bu durumda devlet başkanının geri göndermesini veto kabul etmek mümkündür. Eğer kanun tasarısı birinci görüşmede üçte iki çoğunluk olan 83 ile kabul edilmiş ise ikinci kabul için 95 oy çokluğu aranmıştır. Buna göre Azerbaycan Anayasasında geri gönderme değil, veto söz konusudur.

14- Anayasa Değişikliği Teklifi

Azerbaycan Anayasasına değişiklik teklif edenler arasında Devlet Başkanı da vardır (Mad.153).

15- Anayasa'ya İlaveler

Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına ilaveleri devlet başkanı da teklif edebilir (Mad.157). Bu teklifler mecliste iki defa oylanır. Bu oylamadan sonra devlet başkanı imzalamazsa ilaveler hakkında teklif yürürlüğe girmez (Mad. 156/III-IV).

b- Yürütmeye İlişkin Yetkiler

Azerbaycan Anayasasında yürütme ile ilgili görev ve yetkiler organ olarak Devlet Başkanı tarafından yerine getirilir. Yürütme konusunda Başkanın ortağı tamamlayıcısı yoktur. Devlet Başkanı, yürütmenin merkezi ve tek belirleyicisidir. Yasama ve yargı organı dışında yürütmeyi Başkan icra eder. Diğer hizmet birimleri örneğin Başbakan, Bakanlar Kurulu Başkanın sadece yürütme bölümündeki hizmetçi unsurlarıdır. Ne Başbakanın ne de Bakanlar Kurulunun Başkandan ayrı, kendi başına varlık göstermesi mümkün değildir.

1- Bakanlar Kurulunun Kurulması

1- Azerbaycan Anayasasında Bakanlar Kurulu Devlet Başkanı tarafından kurulur. Bakanlar Kurulu Başkanının yürütmeye ilişkin yetkilerini hayata geçirmek amacıyla kurulur. Bakanlar Kurulu, Başbakanın yürütme birimleri içinde yüksek hizmet birimidir. Bakanlar Kurulu Parlamenteoya karşı değil, doğrudan doğruya Devlet Başkanına karşı sorumludur. Bakanlar Kurulunun çalışma esasları Devlet Başkanı tarafından belirlenir (Mad.114).

Bakanlar Kurulu; Başbakan, Bakanlar ve diğer merkezi organlardan oluşur (Mad.115). Merkezi organlardan amaç bakanlık değil ama, hiç bir bakanlığa tabi olmayan idarelerdir. Örneğin komite adıyla anılan idareler gibi.

Bakanlar Kurulunun Başbakan dışında bütün üyeleri Devlet Başkanı tarafından atanır. Bakanlar Kurulunun sorumluluğu Devlet Başkanına karşı olduğundan istifasını da Devlet Başkanına verir (Mad.116). Bu istifa üzerine Devlet Başkanının Bakanlar Kurulunu hangi süre içinde yeniden kurması hakkında bir düzenleme yoktur. Ancak Başbakan için bir süre öngörülmüştür (Mad.118).

Başbakanın Bakanlar Kurulunu oluşturma gibi bir yetkisi yoktur. Başbakan da Bakanlar Kurulunu oluşturan üç birimden biridir. Bakanlar Kurulunun oluşumu tamamen Devlet Başkanına aittir (Mad.114/I). Meclisin Bakanlar Kurulu için devreye sokulma durumu yoktur.

Bakanlar Kurulu kendisi istifa etmenin dışında, devlet başkanı da Bakanlar Kurulunun istifaları hakkında karar verebilir (Mad.109/6). Dolayısıyla Başkan tarafından kurulan Bakanlar Kurulunun elinde istifa etmeme gibi bir silahı yoktur. Kendileri istifa etmezlerse, Başkan istifa ettiklerine karar verebilir. Yani görevden uzaklaştırabilir (Mad.109/5).

Ancak Bakanlar Kurulunun kuruluşundan sonra Anayasanın Mad.95/14 te Azerbaycan Milli Meclisinin çözümleneceği sorunlar kısmında bakanlar kuruluna güvenoyu ne demektir? Bu güven oyunun sonuçları var mıdır? Güvensizlik oyundan sonra tekrar bakanlar kurulunun kurulmasına ihtiyaç var mıdır? Güvensiz Bakanlar kurulu görevine devam edebilir mi? Bu ve bunun gibi sorulara Azerbaycan Anayasası cevap vermemektedir. Yani bu konularda pozitif bir düzenleme yoktur. Öncelikle Bakanlar Kurulu Devlet Başkanı tarafından kurulduktan sonra, meclisin hangi süre içinde güvenine başvurulmalıdır? Bu konuda belirli bir süre öngörülmemiştir.

Ayrıca bu süreden önce kim güven için meclise başvuracaktır? Başkan mı, Bakanlar Kurulu mu, Başbakan mı veya Meclis resen mi güven isteyecektir? Bu belli değildir. Diyelim ki Başkan güvenoyu için Meclise başvurdu veya Meclis kendiliğinden Bakanlar Kuruluna güvenoyu verme gereği için karar verdi. Meclisin Bakanlar Kuruluna güvenoyu vermesinde bir sorun yoktur. Ancak güvensizlik verdiğinde ne gibi bir durum ortaya çıkacaktır? Örneğin Bakanlar Kurulu istifa etmek zorunda mıdır? Diyelim ki Bakanlar Kurulu güvensizlik oyundan sonra istifa etti Başkan da istifayı kabul etmedi, Bakanlar Kurulu göreve devam edebilir mi?

Bütün bu sorulara Anayasada cevap bulmak mümkün değildir. Bakanlar kurulunu oluşturan başbakan bakanlar ve diğer merkezi yürütme organları tek tek başkan tarafından tayin edilirler. Bunların sorumluluğu ve tabi oluşları başkana karşıdır (Mad.114/III).

Burada meclisin bakanlar kuruluna karşı güvensizlik silahını kullandığın-

da bu safhadan sonra ne olacağı Anayasada düzenlenmemiştir. Meclisin Başbakanı onaylamadığında ne olacağı açıkça düzenlenmiştir (Mad.118/III).

Yani Meclis Başkanın teklif ettiği Başbakan adayını onaylamazsa ve bunu üç defa reddederse Başkan Meclisin onayına ihtiyaç duymadan Başbakanı atar. Aynı şey Bakanlar Kurulu için de geçerli midir? Eğer Meclisin Bakanlar Kuruluna güvensizliğinden sonra Bakanlar Kurulu görevini devam ediyorsa buradaki güvenoyu bilinen anlamda güvenoyu değil, Meclise bilgi verme şeklindedir. Yani Bakanlar Kurulunu oluşturanlar şunlar, şunlardır diye. Eğer bilinen şekilde güvenoyu anlaşılacaksa Meclisin güvensizlik oyunundan sonra Bakanlar Kurulu Başkana istifasını verir. Başkan da yeniden Bakanlar Kurulunu oluşturur ve tekrar Meclisin güvenine sunar. Meclis tekrar güvensizlik verirse ve bu durum böyle devam ederse sonuç nereye kadar gidecektir.

Bize göre bakanları tek tek görevlendiren ve görevden alan Başkan, Bakanlar Kuruluna verilen güvensizlik oyunundan sonra da kendisine ait yürütme yetkilerini hayata geçirmek için aynı Bakanlar Kurulunun göreve devamını isteyebilir. Buna engel bir durum yoktur. Bakanlar Kurulunu Başkan kurar (Mad. 114/I). Bakanlar kurulu başkana karşı sorumludur (Mad.114/III) ve istifasını da Başkana verir (Mad.116). Hatta diyebiliriz ki Başbakanın Bakanlar Kurulunu kurma yetkisinde yoktur.

Başkan, Başkanlık birimleri ile yani ilgili müşavirleri ile bakanlıklara ait görevleri yürütebilir (Mad109/14). Öyleyse Anayasanın 95/14'teki güvenoyu meclisin bir sorunudur. Meclis güven verip vermeme yetkisini istediği zaman kullanabilir. Veya hiç kullanmaz. Kullandığında da Başkan buna göre bir tavır alıp almamaya karar verir. Bu güvensizlik sadece Başkanın dikkatini çekmektir. Aksi takdirde bilinen güvensizlik oyların da sonucun ne olacağını düşünürsek, o zaman Azerbaycan siyasi rejiminin boyutu tamamen değişmesi gerekir ki, Azerbaycan Anayasanın öngördüğü bu değildir.

2- Başbakanın Atanması

Azerbaycan Anayasasına göre Başbakan Bakanlar Kurulu içinde yer almaktadır. Kendisi ile ilgili iki madde vardır. Bunlardan bir tanesi Başbakan atanması ile ilgili olan Mad.117, diğeri de dokunulmazlığı ile ilgili madde 123'tür.

Başbakanın atanması Devlet Başkanı tarafından yapılır, diğer bakanların atanması gibi. Ancak Devlet Başkanı göreve başladığından itibaren bir ay içinde veya Bakanlar Kurulu'nun istifası halinde iki hafta geçmeden Başbakan adayını Milli Meclise bildirir.

Bu bildirim sonucunda Meclis bildirilen kişi hakkında bir hafta içinde kararını vermelidir. Bu karar menfi ise yani Meclis tarafından reddedilirse ve bu

red üç defa tekrar edilirse, Devlet Başkanı Milli Meclisin onayını almadan Başbakanı tayin edebilir (Mad.118/I-II-III).

Buna göre meclisin,bildirilen aynı kişi hakkında birer hafta ara ile red kararı vermesinin dışında yapacağı bir şey yoktur. Başkan aynı kişide ısrar ediyorsa, üçüncü reddenden sonra kendisi doğrudan doğruya Meclisi de aradan çıkararak Başbakanı atar.

Burada Başbakanın atanmasında Başkanın Meclise müracatının hiçbir önemi yoktur. Sonuçta bir bütün olarak Başbakanında içinde bulunduğu Bakanlar Kurulu Devlet Başkanına tabidir ve ona karşı sorumludur. Devlet Başkanı karşısında Başbakanın Meclisten onay alması onun Başkandan ayrı bir varlık ve güç olduğunu göstermez. Sonuçta tek seçici ve tayin edici Devlet Başkanıdır.

Başbakan, Bakanlar Kurulu toplantılarında Bakanlar Kuruluna başkanlık yapar (Mad.117). Ancak Başkanda gerekli görürse başkanlık yapar (Mad.109/5). Başbakanın dokunulmazlığı vardır ancak o da başsavcının bildirimini halinde Devlet Başkanı tarafından kaldırılır (Mad.123/IV).

Başbakanının atanmasında Devlet Başkanı Başbakan adayını Milli Meclise bildiriyor (Mad.118). Fakat Başkan Başbakanın görevden alınmasını meclisin onayı veya güvensizliği hakkındaki kararına ihtiyaç duymadan yapabilir. Başbakan Bakanlar Kurulu içinde yer aldığına göre Başkan, Bakanlar Kurulunun istifasına karar verdiğinde ve bunun için meclisin araya girmesine ihtiyaç duymadığında Başbakanda istifa etmiş sayılıyor (Mad.109/6).

Anayasanın 109/4 maddesinde Başkan tarafından Başbakanın göreve atanması için Milli Meclisin onayına başvurma vardır. Ancak aynı 109/4'te Başbakanın görevden alınmasında Meclisin onayına ihtiyaç olmadığı açıktır. Zaten 109/5'te Devlet Başkanının Bakanlar Kurulu üyelerini göreve atamak (başbakan istisna) ve görevden almada tek taraflı yetkilidir. Çünkü madde 115'te bakanlar kurulunu kimlerin oluşturduğu açıklanmıştır.

3- Devlet İktisadi ve Sosyal Programlarını Onaylama

Devlet Başkanı devlet iktisadi ve sosyal programlarını onaylar (Mad.109/3). Bu programların kimin tarafından hazırlanmasında Anayasada bir açıklık yoktur. Onaylayan Devlet Başkanı olduğuna göre ya Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanır, ya da Başkanlık Teşkilatı tarafından hazırlanır. Anayasanın 119. maddesinde Bakanlar Kurulunun yetkileri arasında programların hazırlanması değil, uygulamanın sağlanması sayılmıştır.

4- Merkezi ve Bölge Yönetim Birimlerini Kurma

Azerbaycan devlet bütçesinde yürütme için ayrılan harcamalarla merkezi ve bölge yönetim birimleri Devlet Başkanı tarafından kurulur (Mad.109/7).

5- Silahlı Kuvvet Komutanlarını Atama ve Görevden Alma

Azerbaycan Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetlerinin yüksek komuta heyetini göreve atamak ve görevden almak Devlet Başkanının yetkisindedir (Mad. 109/12).

6- Diplomatik Temsilcileri Atama ve Geri Çağırma

Azerbaycanın dış ülkelerdeki ve uluslararası teşkilatlardaki diplomatik temsilcilerini atamak ve geri çağırmak Devlet Başkanına aittir (Mad.109/15). Aynı şekilde yabancı devletlerin diplomatik temsilcilerinin güven mektuplarını Devlet Başkanı kabul eder (Mad.109/16).

7- Vatandaşlığa Kabul ve Çıkarma

Vatandaşlığa kabul ve vatandaşlıktan çıkarmayla ilgili sorunları çözmek, Devlet Başkanının yetkisindedir (Mad.109/20).

8- Siyasi Sığınmayı Kabul

Siyasi sığınma verilip verilmeme sorunlarını çözmeye Devlet Başkanı yetkilidir (Mad.109/21).

9- Devlet Başkanlığı İdari Teşkilatının Düzenlenmesi

Devlet Başkanlığı bünyesinde yer alan idari teşkilatın düzenlemesini ve bu idari teşkilatın başkanını atamayı Devlet Başkanı yapar (Mad.109/13). Ayrıca Devlet Başkanlığı yetkili temsilcilerini de Devlet Başkanı göreve atar ve görevden almada yetkilidir (Mad.109/14).

10- Devlet Mükafatlarının Verilmesi

Devlet mükafatları ile taltif etmeyi Devlet Başkanı yapar (Mad.109/23).

11- Askeri ve Özel Rütbeleri Verme

Yüksek askeri ve özel rütbeleri Devlet Başkanı verir (Mad.109/24)

12- Seferberlik İlanı

Genel ve kısmi seferberlik ilan etmek ve seferberlik sebebiyle göreve çağrılanları terhis etmek Başkan'a aittir (Mad.109/25).

13- Askere Hizmette Yedeğe Alınma

Devlet Başkanı, Azerbaycan vatandaşlarının süreli askerlik hizmetine çağırma ve bu hizmette bulunanları yedeğe alınmalarına hakkında karar verir (Mad.109/26).

14- Güvenlik Şurasını Kurma

Azerbaycanda güvenlik şurası, Devlet Başkanı tarafından kurulur (Mad. 109/27).

15- Olağanüstü ve Askeri Durum İlanı

Olağanüstü ve askeri durumu (sıkı yönetimi) ilan etme Devlet Başkanına aittir (Mad.109/29). Ayrıca Devlet Başkanı, bazı sebeplerin ortaya çıkması durumunda Milli Meclisin onayını da alarak savaş hali ilan edilmesi (Mad.111) ve olağanüstü halin uygulanmasına (Mad.112) karar verir.

16- Merkez Dışındaki Bölge Yürütme Organlarının Tayini

Merkezi idarelerin dışında taşrada yer alan bölge yürütme organlarının başkanlarını Devlet Başkanı göreve atar ve görevden alır. Aynı şekilde bölge yürütme organlarının yetkilerinin de Devlet Başkanı belirler (Mad.124/II-III).

17- Özel Koruma Birimleri Kurma

Savaş ilanında ve barış yapılmasında bu iş için devlet bütçesine konulmuş ödenekler ile özel koruma birimleri kurmak Devlet Başkanın yetkisindedir (Mad.109/30-31).

18- İdari İşlemleri İptal Etme

Devlet Başkanı, Azerbaycan Bakanlar Kurulu ile Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Bakanlar Kurulunun karar ve emirlerini, Azerbaycandaki merkezi ve bölge yürütme organlarının düzenlemelerini (işlemlerini) iptal etmek yetkisine sahiptir (Mad.109/8).

19- Devlet Başkanı Ferman ve Emirlerini Düzenleme

Azerbaycan Devlet Başkanı, kendisi hazırlayarak aksine bir usul yok ise yayınladıkları gün yürürlüğe giren Devlet Başkanı Fermanları ve Emirleri gibi işlemleri düzenleme yetkisine sahiptir (Mad.113/I-II). Azerbaycan Anayasasına göre Anayasa, referandumla kabul edilmiş düzenlemeler ve kanunlardan sonra 4. sıradaki fermanlar, maddi anlamda yasama işlemi olup, normatif hukuk düzenlemesi içinde yer almaktadır (Mad148). Devlet Başkanı Fermanları, Azerbaycan Anayasasına ve kanunlarına aykırı olmamalı ve yayımlanmış olan Fermanlar vatandaşları, yürütme organlarını ve tüzel kişileri bağlar (Mad.149/IV).

20- Nahcivan Bölge Yürütme Organlarının Başkanlarını Tayin Etme

Azerbaycan Devlet başkanı, Nahçivan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclis Başkanının teklifi ile Nahçivan Özerk Cumhuriyeti Yerel yürütme organlarının başkanlarını tayin eder.

21- Yasama ve Yargı Olmayan Her Sorunu Çözme

Azerbaycan Devlet Başkanı yasama ve yargı ile ilgili olmayan diğer sorunları çözmek yetkisine sahiptir. Burada şunu ifade etmek gerekir ki Başkan yargı ve yasama olmayan her işde yetkilidir (Mad.109/32). Bize göre, Devlet Başkanının Anayasada yasama ve yargı ile ilgili görev ve ilişkileri belirtildikten sonra, geri kalan her işde Başkan ilgilidir ve yetkilidir.

c- Yargı İle İlgili İlişkiler

Yargı, demokratik rejimlerde hem yasamadan hem de yürütmeden bağımsız ve bunun sonucunda ayrı olan bir kuvvettir. Bununla beraber bir kuvvetin diğer bir kuvvetle işbirliği halinde devlet içinde çalışmaları mümkündür. Yürütmenin bağımsız yargı ile ilişkileri çok sınırlı olmalıdır. Yargının, hizmetlerin yürütülmesinde yürütmeden yararlanması, onun daha çok fonksiyonel olmasını sağlar.

1- Anayasa Yargısına Başvurma

Azerbaycan Devlet Başkanı Anayasa mahkemesine başvurmayı aşağıdaki sayılan konular dolayısıyla yapabilir (Mad.130/III). Bu konular şunlardır:

a. Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarının, Devlet Başkanının ferman ve Emirlerinin, Milli Meclis Kararlarının, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu Karar ve Emirlerinin merkezi yürütme organlarının düzenlemelerinin Anayasa aykırılığı,

b. Devlet Başkanı Fermanlarının, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarının, merkezi yürütme organlarının hukuki düzenlemelerinin Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına aykırılığı,

c. Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarının ve merkezi yürütme organlarının hukuki düzenlemelerinin Devlet Başkanının fermanlarına aykırılığı,

d. Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Mahkemesi kararlarının kanunda öngörülmüş durumlarda Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasa ve kanunlarına aykırılığı,

e. Belediye kararlarının, Azerbaycan Anayasasına, kanunlarına, Devlet Başkanı Fermanlarına, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına (Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Anayasasına, kanunlarına ve Nahçıvan Bakanlar Kurulu kararlarına) aykırılığı,

f. Azerbaycan Cumhuriyetinin yürürlüğe girmemiş devletlerarası anlaşmalarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına aykırılığı, hükümetlerarası anlaşmalarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına ve kanunlarına aykırılığı,

g. Siyasi partilerin ve diğer toplumsal birliklerin kapatılması,

h. Nahcivan Özerk Cumhuriyeti Anayasasının, kanunlarının, Yüksek Meclis kararları ile Bakanlar Kurulu kararlarının Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasasına aykırılığı; Nahçivan Cumhuriyeti kanunlarının, Nahçivan Bakanlar Kurulu Kararlarının Azerbaycan Cumhuriyeti kanunlarına aykırılığı; Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Başkanının fermanlarına ve Azerbaycan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu kararlarına aykırılığı,

j. Yasama, Yürütme ve Yargı arasındaki yetki paylaşımı ile ilgili anlaşmazlıkların çözümü,

Devlet Başkanı yukarıda sayılan düzenlemelerin yayınından itibaren hangi sürede Anayasa mahkemesine başvuracağı belli değildir. Ancak başvurulduktan sonra Anayasa Mahkemesi kararında, yürürlükten kalkma ve yürürlüğe girmeme süresini kendisi belirleyebilir (Mad.130/VII).

2- Anayasa Mahkemesi Yorumuna Başvurma

Devlet Başkanı Anayasa ve kanunların yorumu içinde Anayasa Mahkemesine başvurur. Bu başvurunun da süresi yoktur. Anayasa mahkemesi başvuruların başvurusu üzerine yorum kararını verir (Mad.130/IV).

3- Savcıların Tayini

Azerbaycan Devlet Başkanı, Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcı Yardımcılarını, uzmanlaşmış savcılara başkanlık eden Savcılar ve Nahçivan Savcısını, Azerbaycan Cumhuriyetinin Başsavcısının önerisi ile göreve tayin eder ve görevden alır (Mad.133/IV).

Ayrıca Devlet Başkanının onayı ile, bölge ve uzmanlaşmış savcılar Azerbaycan Cumhuriyeti Başsavcısı tayin eder ve görevden alır (Mad.133/V).

Ğ- Azerbaycan Devlet Başkanlığı'nın Dokunulmazlığı ve Teminatı

Azerbaycan Devlet Başkanı dokunulmazlık hakkına sahiptir (Mad.106). Bu dokunulmazlığın boyutunun ne olduğu hakkında bir açıklama yoktur.

Bunun için Milli Meclis üyelerinin sahip olduğu dokunulmazlığa yollama yapmak gerekir (Mad.90). Milletvekilleri neye tabi olmayacaklar ise Devlet Başkanı da ona tabi olmayacaktır. Ayrıca Devlet Başkanının dokunulmazlığı vardır demeye gerek yoktur. Devlet başkanının siyasi sorumluluğu yoktur. Cezai sorumluluğu ancak 107. madde çerçevesinde sonuçlanırsa görevden uzaklaştırılır. Bunun dışında Devlet Başkanı için zaten bir işlem yapılamaz.

Devlet Başkanının şeref ve liyakatı kanunla korunur düzenlemesine yer verilmiştir (Mad.106). Bu bir teminattır. Ayrıca Devlet Başkanının ve ailesinin

güvenliği özel koruma görevlileri tarafından sağlanacağı, Anayasada yer almıştır (Mad.108).

Azerbaycan Devlet Başkanı ve ailesinin masrafları devlet bütçesinden karşılanır (Mad.108). Bu gibi konuların Anayasada yer almasının hiç bir anlamı yoktur. Bu konular kanunlar tarafından düzenlemeliydi. Ancak Anayasada yer almasının nedeni, Anayasa hükümleri olan bu konular için değiştirme güçlükleri dolayısıyla (Mad.152 ve mad.156) güvence altına almaktır.

İkinci Bölüm

AZERBAYCAN ANAYASASINDA KARŞILAŞTIRMALI OLARAK SİYASİ REJİMİN ADLANDIRILMASI

Devletin yetki ve hukuk kurallarını serbest iradesi ile belirlemesi⁶ şeklinde ifade edebileceğimiz egemenliğin kullanılması devlette organlar eliyle olmaktadır. Bu durum aynı zamanda kuvvetlerin ayrıldığı hukuk devletinin de gereğidir.⁷ Ancak siyasi rejimin adlandırılmasındaki kriter ile organların fonksiyonlarını karıştırmamak gerekir. Organlardan birisi birden fazla fonksiyon icra edebilir. Bu durumda bile fonksiyon bakımından ayrılık vardır. Fakat bu ayrılıktan dolayı siyasi rejime isim koyarken organların birbirleri karşısındaki etki ve bağımsızlıklarına bakmak gerekir. Organlardan yasama, yürütme ve yargının birbirleri ile olan ilişkileri veya ilişkisizliklerinden veya karşılıklı etkilenme amaçlarından ortaya o ülkenin siyasi rejimi çıkmaktadır.⁸

Bu ya kuvvetler ayrılığı veya kuvvetler birliğidir. Bunun sonucunda adlandırılan siyasi rejimin adı meclis hükümeti, parlamenter rejim, başkanlık rejimidir.

Kuvvetlerarası ilişkiler; ya bir organın diğer bir organ üzerindeki üstünlüğüne yada organlararası eşitliğe dayanır. Bütün gücün yani yasama, yürütme ve yargının tek bir organda toplanması ve buna üstünlük tanınmasında ortaya çıkan ilişkinin adına kuvvetler birliği denilmektedir. Kuvvetlerin tek organda değil de, her gücün, yetkinin ayrı ayrı organlarda toplanmasından ortaya çıkan siyasi rejimin adına da kuvvetler ayrılığı denilir.

6 Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku-İstanbul 1986, sh.118.

7 Zafer Gören, Anayasa Mahkemesine Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Anayasa Yargısı, 11, Ankara-1995, sh.97.

8 Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara-1992, sh.149 vd.

Azerbaycan Anayasasına göre siyasi rejimin adını koyabilmek için Azerbaycan Anayasasının öngördüğü organlararası ilişkiyi diğer belli başlı devlet Anayasalarında ki ilişkiyle karşılaştırmalıyız. Bu karşılaştırma ile siyasi rejimi belirlememiz gerekir.

I- ABD ANAYASASI ve BAŞKANLIK REJİMİ İLE KARŞILAŞTIRMA

ABD de yasama organı iki meclislidir. Yargı her iki ülkede mahkemeler tarafından icra edilir. O kadar ki daha önceleri ABD'de Yüksek Mahkeme (Supreme Court) için "Yasamanın üçüncü Meclisi" ya da "gerçek ve tek ikinci Meclis" olarak tanımlanmıştır.⁹ Yürütme yetkisi ABD'de Başkana verilmiştir (Mad. II). Azerbaycanda yürütme gücü Azerbaycan Devlet Başkanına aittir (Mad.99).

A- Yasama İlişkileri

Her iki Devlette Başkanın yasama faaliyetine katılması söz konusudur. Ancak ABD'de Başkanın kanun teklifi verme yetkisi yoktur. Aynı zamanda bütçeyi hazırlayıp kongreye sunma yetkisi de yoktur. Azerbaycan Devlet Başkanı bütçeyi hazırlayıp meclisin onayına sunar. Ayrıca devlet başkanı meclise kanun teklifi verme hakkı vardır (Mad.96).

Hatta parlamento bir kanunu çıkaracaksa görüşmeye verildiği gibi görüşülür ve oylanır. Bu teklif üzerinde değişiklik ancak teklifi veren organlardan Devlet Başkanı izin vermezse yasalaştırma teşebbüsüne devam edilmez (Az. AY. Mad. 96/III).

ABD'de Kanunların imza safhasında, Başkan önüne gelen kanun metni için üç tavırda bulunabilir. Başkan ya kanun metnini imzalar ve metin kanunlaşır. Ya da Başkan 10 gün içinde imzalamaz ve itirazları ile birlikte kongreye geri gönderir. Kongrede aynı kanun metnini 2/3 çoğunlukla kabul edilirse, Başkan kanunu imzalar ve metin kanunlaşır.

Bu durum Azerbaycan Anayasasında şöyle düzenlenmiştir: Başkan 56 gün içinde kanunları imzalamazsa gerekçesi ile birlikte Meclise gönderir. Meclis önceki oylamayı 83 oyla kabul etmişse 95 oyla, önceki oylamayı 63 oyla kabul etmişse 83 oyla ikinci kez kabul edip Başkana göndermelidir. Burada 95 ile 83 125 oylu parlamentonun 2/3 ikisidir. Bu durumda başkanın geri göndermesi veto sayılır.

ABD Anayasasında Başkanın Kongre karşısında sorumluluğu siyasi değildir. Yani Kongre Başkanı güvensizlik oyu ile görevden düşüremez. Kongre ancak vatana ihanet, zimmetine para geçirme veya diğer cürümler yada ağır

⁹ Zafer Gören, Türk ve Alman Anayasa Hukukunda, Anayasa Yapısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma Kararları, Anayasa Yargısı, 12, Ankara-1995, sh.204.

suçlar dolayısıyla suçlandırıp, mahkum ettirdikten sonra görevden alabilir (Mad.11/kısım 4).

Azerbaycan Anayasasında da Başkanın Meclis karşısında sorumluluğu siyasi değildir. Yani Başkanın Meclisin güvenine veya güvensizliğine ihtiyacı yoktur. Ancak Başkan ağır suç işlemede 107. maddede belirtilen esaslar çerçevesinde, görevinden uzaklaştırılır.

B- Yürütme İlişkileri

ABD Anayasası'nda Bakanlar, Başkan tarafından seçilirler. Bu sekreter denilen Bakanlar Başkana karşı sorumludurlar.

Azerbaycanda Bakanlar Kurulu; Başbakan, Bakanlar ve merkezi yürütme organlarından oluşur. Bakanlar ve merkezi yürütme organları Başkan tarafından doğrudan atanırlar. Başbakan ise Meclisin sınırlı onayı ile atanır. Yani Başkanın Başbakan adayı olarak bildirdiği isim üç defa reddedilirse Başkan Meclisin onayına ihtiyaç duymadan Başbakanı atar (Mad.118).

Bakanlar Kurulunun kurul olarak meclisin güvenine ihtiyaç duyması Mad. 95/14 göre gerçek bir ihtiyaç mıdır? Çünkü meclisin Bakanlar Kuruluna güvenoyu vermemesinde ne olacağı Anayasada düzenlenmemiştir. Güvensizlik oyundan sonra yeni Bakanlar Kurulu istifa etmezse, istifa edipte Başkan kabul etmezse ne olacaktır? Bu konuda bir açıklık yoktur. Başbakan için Başkan tarafından Meclise sunulan adayı meclis üç defa redderse, Başkan Meclisin onayına gerek duymadan Başbakanı tayin eder düzenlemesine ihtiyaç vardır (Mad. 118/III). Bu düzenlemeyi Bakanlar Kurulu için de düşünmek mümkün müdür?

Aksine çözüm yolu bulmak mümkün değildir. Çünkü Azerbaycan Anayasasında Bakanlar Kurulu, Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Bakanlar ve merkezi yürütme organelerinden oluşur (Mad.115). Bakanlar Kurulunun istifası yalnız bir maddede düzenlenmiştir (Mad.116). Yeni seçilen Devlet Başkanı göreve başladığı gün mevcut Bakanlar Kurulu Başkana istifasını verir.

Bunun dışında Bakanlar Kurulu'nun istifası ile ilgili başka bir maddede bir düzenleme yoktur. Anayasasını Mad. 95/14 de ise Meclisin Bakanlar Kurulu için güvenoyu meselesini halleden düzenlemesi vardır.

Bu güvenoyunu, bilinen parlamenter sistemlerdeki güvenoyu boyutunda kabul edersek Azerbaycan Anayasasının öngördüğü siyasi rejimi parlamenter rejim olarak adlandırmak gerekir. Bu haliyle Azerbaycanda ancak şeklen, görünüşte parlamenter rejim vardır denilebilir. Ama işin özünde parlamentonun gerek Başkana karşı gerek Bakanlar Kuruluna karşı kullanabileceği etkili ve sonuç alıcı bir silahı yoktur. Sonuçta yine de denge bakımından Başkanın dediği olur.

Biz Anayasanın 95/14 teki düzenlemesi etkisiz, şekli bir düzenleme kabul ediyoruz. Açıklamalarımızı bundan sonra bunu dikkate alarak yapacağız. Yani yasamanın yürütmeye karşı hiç bir etkisi olmadığını kabul ediyoruz. Örneğin bu konu 1982 T.C Anayasasında hükümetin güvenoyu almaması veya düşürülmesi durumunda (Mad.99,110 ve 111) 45 gün içinde hükümetin kurulmaması, yani güvenoyu alamaması durumunda seçimlerin yenilenmesine gidilir (Mad.116). Bu etkili ve sonuç doğurucu bir güvenoyudur. Azerbaycan Anayasasında Bakanlar kurulunun güvenoyu alamamasından dolayı sonucun ne olacağı belli değildir.

Ayrıca Bakanlar Kurulunun sorumluluğu Devlet Başkanına karşı olduğu açıkça ifade edilmiştir (Mad.114/III). Bundan dolayı, Azerbaycan Meclisinin Bakanlar Kuruluna güven vermemesinin bir sonucu yoktur.

Başkan kendisine karşı sorumlu olan Bakanlar Kuruluna yürütme yetkilerini gördürmeye devam ettirir. Bunun bir yaptırımını öngörülmemiştir. Ayrıca Azerbaycan Anayasasının'da yürütme denilince sadece devlet Başkanı kastedilmektedir (Mad.99). Bakanlar Kurulu yürütme içinde yer almamıştır. Bakanlar Kurulu Başkanın yüksek icra organıdır (Mad.114/11). Bakanlar Kurul yürütme organı içinde yer alan bir birim değildir. Yürütme içinde yalnız Başkan sayılmıştır. Bakanlar Kurulu Başkanın yardımcı hizmet birimidir.

C- Yasama-Yürütme Dengesi

ABD'de başkanın meclisi fesh etmesi düzenlenmemiştir. Azerbaycan Anayasasının'da ise fesih öngörülmüştür. Azerbaycan Anayasasının Mad.109/1 de Başkanın yetkileri sayılırken Meclis seçimlerini tayin etmekten söz edilir.

Meclisin görev süresi 5 yıldır (Mad.84/II). Bu süreden önce seçimin yapılmayacağı konusunda herhangi bir düzenleme yoktur. Süresinden önce seçimlere Milli Meclis karar verdiği gibi Başkanda seçimlere gitmeye karar verebilir.

Buna göre ABD'de yürütme ile yasama arasında ayrılık sert veya kesin gibi görünsede, Başkanın mesajları, Kongredeki gruplarla ilişkileri, çıkmasını istediği karar ve kanunlar için kulisleri bir nevi parlamenter sistemdeki işbirliğini yansıtır.¹⁰ Yanlız başkanlık rejimi ile parlamenter rejim arasında en önemli görünen fark yürütmenin yasamanın güvenine ihtiyaç duyması, yürütmeninde yasamayı fesh etmesi dengesinin yer almasıdır. Bunun dışında parlamenter rejimdeki gibi başkanlık rejimindedeyürütme ile yasama arasında devlet hizmetlerinin görülmesi ve yasaların çıkarılmasında her iki organ arasında devamlı bir işbirliğinin olması doğaldır.

10 Başkanın politikasını çeşitli yollarla Parlamenteoya kabul ettirmesi hakkında Bkz. Bakır ÇAĞLAR, Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve demokrasi, Anayasa Yargısı 9, Ankara-1993, sh.248 vd.

Başkanın yasama organındaki çoğunluk ile işbirliği yapması yasama faaliyetlerinin verimli olması sonucunu doğurur.

Azerbaycan Anayasasındaki Başkan ile ABD'ki Başkan arasındaki karşılaştırmada, Azerbaycan Başkanı ABD Başkanından daha çok yasama faaliyetine katılma bakımından geniş yetkilere sahiptir. Bütçe sunma, kanun teklif etme gibi. En önemlisi de parlamento seçimlerini erkene almak suretiyle en önemli silahı elinde tutmaktadır. Bunun yegane sebebi devlet başkanının kişisel nüfuzunun yansması ile birlikte, Başkanın bazı yetkilerini kullanması¹¹ parlamentonun onayına bağlıdır. Parlamento ile Başkan arasında onaylamama konusunda sorun veya sorunlar çıkarsa, Başkan erken seçim silahını kullanacaktır.

II- PARLAMENTER REJİMDEKİ YÜRÜTME İLE KARŞILAŞTIRMA

Parlamente rejim kuvvetler ayrılığı içinde yer almaktadır. Fakat başkanlık rejimindeki gibi yasama ve yürütme arasında kesin, sert bir ayrılık mevcut değildir. Parlamento rejiminde organlar arasında işbirliği olduğu gibi her iki organın birbirlerini dengeleme yetkileride vardır. Yani yasama yürütmeye güven verecek yürütmede gerektiğinde yasamayı fesh edebilecektir.¹²

A- Fransa Örneği

1958 Fransız Anayasasında yürütme, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşmaktadır. Yasama organı ise, iki meclisten meydana gelir (Mad.5-20-24).

Fransız Anayasasına göre Cumhurbaşkanı başkanlık rejimindeki gibi doğrudan doğruya halk tarafından seçilir (Mad.6). Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Başbakanın önerisi üzerine Bakanlar Kurulunun diğer üyelerini Cumhurbaşkanı atar (Mad.8). Bakanlar Kurulu madde 49 ve 50. maddelere göre parlamentonun güvenine ihtiyaç duyar.

Cumhurbaşkanı Başbakan ile Meclislerin Başkanlarına danıştıktan sonra parlamentonun feshine karar verebilir (Mad.12).

Görülüyor ki Fransız Anayasasında genel ilke olarak yasama ve yürütme arasında işbirliği olduğu gibi denge unsurunda düzenlenmiştir. Azerbaycan Ana-

11 Örneğin devlet bütçesini (Mad.109/II), askeri doktorinini (Mad.109/II), savaş hali ilanı (Mad.111), olağanüstü hal uygulaması (Mad.112), Milli Bankanın (Merkez Bankasının) idare heyet üyelerinin tayini gibi kararlarda Milli Meclisin onayına ihtiyaç vardır.

12 Yasama ve yürütme arasındaki güçler ayrılığı için bkz. Mümtaz Soysal, Anayasaya giriş, Ankara -1969, sh.251-252; Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi, İstanbul-1989, sh.272 vd; Necmi Yüzbaşıoğlu, Kanun Hükümünde Karamameler Rejimi, İstanbul-1996, sh.5; Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara-1992, sh.313 vd.

yasasında ise denge unsuru tek taraflı olarak öngörülmüştür. Yürütme yani Başkan yasamanın güvenine veya güvensizliğine ihtiyaç duymuyor. Ama yürütme yani Başkan parlamentoyu fesh edebilir (Mad.109/1).

B- Federal Almanya Örneği

Federal Almanya'da yürütme Federal Cumhurbaşkanı (Mad.54/1) ve Federal Hükümetten (Mad.62) oluşur.

Federal Cumhurbaşkanı, Federal Meclis tarafından seçilir (Mad.54/2). Federal Başbakan Cumhurbaşkanı'nın teklifi üzerine Federal meclisi tarafından seçilir, Cumhurbaşkanı atar (Mad.63/1-2). Başbakan Federal Meclisten yeterli çoğunluğu alamaması durumunda Federal Cumhurbaşkanı Federal Millet Meclisini fesh eder (Mad.63/4). Aynı şekilde hükümetin güvenoyu alamamasında da Federal Cumhurbaşkanı Meclisi fesh eder (Mad.68).

Federal Hükümet ile Federal Meclisler arasında işbirliği mevcuttur.¹³ Burada klasik parlamenter rejimin işbirliği ve denge ilişkisi mevcuttur. Bu bakımdan Azerbaycan Anayasasındaki yürütme-yasama ilişkisini Federal Almanya ile karşılaştırırken yürütme yani Azerbaycan Başkanı yasamaya karşı silahını kullanabiliyor ama yasama yürütmeye karşı güvensizlik gösteremiyor. Federal Almanya'da ise her iki araç veya silah mevcuttur.

C- İtalya Örneği

İtalya Cumhuriyeti'nde yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan oluşur (Mad.83-92). Cumhurbaşkanı Parlamento tarafından seçilir. Hükümet ise Başbakan ve Bakanlardan ibarettir. Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Başbakanın teklifi üzerine bakanları tayin eder. Meclisler Bakanlar Kuruluna güven veya güvensizlik verebilirler (Mad.94). Buna karşılıklıta Cumhurbaşkanı Meclislerin Başkanlarına danıştıktan sonra Meclisi veya Meclislerden birini fesh edebilir (Mad.88).

İtalya örneği de Azerbaycan örneğine uygun değildir. Azerbaycan örneğinde yürütme Meclisin güvenine ihtiyaç duymamaktadır. İtalya örneği parlamenter rejim içinde yer almaktadır. Yasama ve yürütme arasında işbirliği ve denge vardır.

D- Türkiye Örneği

Türkiye örneğini, pozitif anayasal dönemden sonraki dönemi ele alarak Azerbaycanda ki siyasi rejimin yerini karşılaştırarak irdelemek istiyoruz.

¹³ Örneğin kanunların çıkarılmasında (Mad.76), tüzükler konusunda (Mad.80).

a- 1876 Anayasası

1876 Türk Anayasasında yürütmenin bir kanadında irsi yolla göreve gelen padişah var. Padişahın yanında bakanlar kurulu var ama, Bakanlar Kurulu yasama organı olan Meclisi Umumiye karşı değil Padişah'a karşı sorumludurlar. Buna karşı Padişahın yasamaya karşı en önemli silahı olan fesih rahat bir şekilde işletilmiştir. Bunun işleyişi şöyle olmaktaydı. Yasama ile Bakanlar Kurulu arasında bir uyuşmazlık çıktığında, Bakanlar Kurulu bu konuda ısrar ederse ve Mebusan Meclisi'de iki kere ve çoğunlukla uyuşmazlık konusunu gerekçeli olarak redderse, Padişah isterse hükümeti değiştirir, isterse Meclisi fesh eder ve seçime gider (Mad.35). Hangi müddet içinde seçime gider, bu belli değildir.

1876 Anayasasında iki kuvvet arasında bir işbirliği veya eşitlik yoktur. Örneğin yasaların yapılışı gibi. Yasa teklif etme Bakanlar Kuruluna aittir. Meclis ancak kendi görev alanı ile ilgili kanun teklifi yapabilir. Böyle bir teklifi yapsa bile bir takım engeller aşıldıktan sonra sonuçta imza için padişaha gelir. Padişah onaylarsa kanunlaşma sona erer.

Onaylamazsa kanunlaşma yarıda kesilir. Buna göre Meclisin hemen hemen yasa yapma yetkisi yoktu (Mad.53-54).¹⁴

Buraya kadar 1876 Anayasası ile Azerbaycan Anayasasındaki düzenlemede şu durum ortaya çıkıyor. 1876 Anayasasında yürütme, yani padişah seçimle değil, babadan oğula geçen bir yolla göreve geliyor. Azerbaycan Devlet başkanı ise doğrudan halkın seçimi ile geliyor. 1876 Anayasasında Bakanlar Kurulunun güvenoyuna ihtiyacı yoktu. Azerbaycan Anayasasında da sonucu olmayan güven oyu vardır. 1876 Anayasasına göre padişahın Meclis-i Mebusanı fesh etme yetkisi var, Azerbaycan Devlet başkanında meclis seçimlerini erkene alarak fesih yetkisini kullanabiliyor. 1876 Anayasası şekli, meclisli monarşik rejim öngörmüştür. Azerbaycan Anayasasının öngördüğü siyasi rejimi isimlendirmeyi bu bölümün sonunda net olarak yapmaya çalışacağız.

1876 Anayasasının 1909 yılında yapılan değişikliği siyasi rejimin niteliğini de değiştirmiştir. Devletin başında yine Padişah vardı. Padişahın atadığı fakat parlamentonun güven verdiği bir bakanlar kurulu vardı. Bunun karşılığında Padişahın Parleментoyu fesih yetkisi yine vardı. Bu sefer Bakanlar Kurulu ile yasama arasında uyuşmazlık çıktığında Bakanlar Kurulu ısrar ederse meclis iki kez direnirse, bakanlar kurulu istifa eder, yeni kurulan Bakanlar Kurulu da ısrar eder ve meclisde redderse, Padişah Ayan Meclisinin onayını da alarak üç ay için seçimlere gitmek için Meclisi feshederdi. Yeni Meclis tekrar aynı olayda direnirse, Meclisin dediği olurdu. Bu durum parlamenter rejimin mantığına uy-

14 Bkz. 1876 Anayasasında yasalaştırma teşebbüsü ile ilgili. A.F. BAŞGİL, Fasikül I, sh.91. Recai Galip Okandan, Amme Hukukumuzun Anahatları, İstanbul-1968, sh. 154 vd.

Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Basım, İstanbul-1982, sh.60.

gundur. Yani yasamanın yürütmeye güven vermesi, yürütmenin de yasamayı feshetmesi. Ayrıca yasama ile yürütme arasında işbirliğinde yeni değişiklik öngörülmüştür. Bu sefer kanunların yapılmasında yasamaya üstünlük verilmiştir. Meclisler kanun teklif etmekte yetkili olmuştu. Padişah iki ay içinde ya kanunu imzalar veya geri gönderirdi. Meclis geri gelen yasa teklifini üçte iki çoğunlukla, tekrar Padişaha gönderirse, padişah kanunu tasdik etmek zorundaydı. Bu durum ABD Anayasasındaki vetonun aynısıdır. Geri gelen kanun teklifi, tekrar imzalayan makama gidebilmesi için üçte iki çoğunluğa ihtiyaç duyuluyorsa, bu vetodur.

Azerbaycan Anayasasında da yürütme, yani Başkan Parlementoyu feshedebilir. Buna karşı yasama güven veremez. Yasaların yapılmasında işbirliği var. Parlamenter rejimde yürütmenin başının seçimle gelmesi şart değildir. Örneğin İngiltere gibi. Yazılı İlk Türk Anayasası olan 1876 Anayasasının 1909 değişikliği ile, Parlamenter rejim öngörülmüştür. Bu bakımdan Azerbaycan Anayasasının öngördüğü rejime benzetmek biraz güçtür. Çünkü Azerbaycan Anayasasında yasama ve yürütmenin birbirini dengelemesi karşılıklı olmadığından, Azerbaycan'daki rejimi Parlamenter rejime benzetmemek gerekir.

b- 1921 Anayasası

1921 Anayasasında yasama ve yürütme tek organ olan Mecliste toplanmıştı (Mad.2). Yargı bağımsız olması gereği siyasi olan yürütme ve yasamadan ayrı olmak zorundadır. Ayrıca yargı anayasada düzenlenmemişti. 1924 Anayasasının 104. maddesine göre, 1921 Anayasasında olmayan hükümlerin yerini, 1876 Anayasasının hükümleri dolduruyordu. Bunun için bütün kuvvetlerden, yasama ve yürütme anlaşılmalıdır.¹⁵

1921 Anayasası 29 Ekim 1923 yılına kadar saf şekliyle Meclis Hükümeti şeklini uygulamıştır.¹⁶ Meclis yasama yetkisini bizzat, yürütme yetkisini ise meclisten çıkan, Meclis adına İcra Vekilleri Heyeti yerine getirirdi. Ayrı bir Devlet Başkanı yoktu. Meclisin Başkanı aynı zamanda Devlet Başkanıydı ve Bakanlar Kurulunun da Başkanıydı. Bakanlar kurulu tamamen meclise tabiydi. Meclisten güven almazdı. Meclis yasama ve yürütmenin tek merkeziydi.

15 Bu konularda Bkz. Ferman DEMİRKOL, Yargı Bağımsızlığı, sh.36 vd. O. ALDIKAÇTI, Anayasa Hukukumuzun , sh.72. T.Z. TUNAYA, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 3 Bası, İstanbul-1975, sh.334 vd. Hıfzı Veldet VELİDEDEOĞLU, Türk Anayasası Açısından Hukuk Devleti Kavramı, DD. S.11, 1973, sh.15.

16 Meclis Hükümeti için Bkz. Ali Fuat BAŞGİL, Esas Teşkilat Hukuku, Birinci cilt, Fasikül I, İstanbul-1960, sh.113 vd., Erdoğan TEZİÇ, Anayasa Hukuku, İstanbul-1996, sh.395 vd; Mehmet TURHAN, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası Diyarbakır-1989, sh.24 vd.

1924 Anayasasının öngördüğü siyasi rejim ve koruma rejimi için bkz. A.F. BAŞGİL, Esas Teşkilat Hukuku, Birinci cilt, Fasikül I, İstanbul-1960, sh.119 vd; Hüseyin Nail KUBALI, Anayasa Hukuku Dersleri , İstanbul-1971, sh.373; Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Ankara-1992, sh.10 vd.

1921 Anayasası 29 Ekim 1923 de değişikliğe uğradı. Meclis yasama, yürütme ise Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanından oluşmaktaydı. Bakanlar, Meclis tarafından değil Cumhurbaşkanı tarafından seçilirdi. Ve 10 gün içinde meclisin onayına sunulurdu. Burada Bakanlar Kurulu güvenoyu için meclisin onayına ihtiyaç duyardı. Ama aynı yürütme, meclisi feshedemezdi. Bunun için Azerbaycan Anayasasının öngördüğü siyasi rejim 1921 ve 1923 değişikliği ile bir benzerlik arzlemiyordu.

c- 1924 Anayasası

1924 Anayasasında öngörülen siyasi rejim şöyleydi:¹⁷ Yasama TBMM, yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilmekteydi (Mad.6-7). Anayasanın 5. maddesinde yasama ve yürütme Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder denilse de her organ kendi fonksiyonlarını yerine getirmekteydi.

Cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilirdi (Mad.31). Siyasi sorumluluğu yoktu. Bakanlar kurulu üyelerinden Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından tayin edilir. Bakanlar ise, Başbakanın teklifi ile Cumhurbaşkanının tasdikiyle meclise sunulur. Meclis hükümete güven oyu verir (Mad.44). Buna göre Bakanlar Kurulu meclisin güvenine ihtiyaç duyar. Buna karşılık yürütmenin yasamayı feshedebilmesi mümkün değildir. Çünkü yasama ve yürütme görev ve yetkisi TBMM'de toplanmıştı (Mad.5).

1924 Anayasası için siyasi rejim adlandırılmasında ne meclis hükümeti nede parlamenter rejim adlandırılması kullanılmıştı. 1924 Anayasasındaki siyasi rejimin adı karma rejim olarak ifade edilmiştir. Buradaki karma rejimde hem parlamenter rejimin hem de meclis hükümeti rejiminin özelliği mevcuttu. Parlamenter rejime benzeyen yani yasama ve yürütme arasında işbirliği ve birlikte çalışmanın olmasıydı. Kanunların teklifinde, çıkmasında, yayımında olduğu gibi. Meclis hükümeti rejimine benzeyen yani ise meclis, bakanları sorumlu tuttuğu halde, yürütme meclisi feshedemiyordu.

Azerbaycan Anayasasında da yasama ile yürütme arasında işbirliği ve birlikte çalışma vardır. Kanunların ve bütçenin kabulü gibi. Buna karşı yürütme, Meclisin güvenine ihtiyaç duymuyor ama başkan meclis için seçim kararı alabilir. Halbuki 1924 Anayasasında yürütme seçim kararı alamıyordu. Aksine Meclis, hükümeti sorumlu tutup görevden düşürebiliyor. Burada Meclis sorumlu tutma fakat feshedilmeme statüsüne sahipti. Azerbaycan Anayasasına göre ise

17 1924 Anayasasının öngördüğü siyasi rejim ve koruma rejimi için bkz. A.F. BAŞGİL, Esas Teşkilat Hukuku, Birinci cilt, Fasikül I, İstanbul-1960, sh.119 vd; Hüseyin Nail KUBALI, Anayasa Hukuku Dersleri İstanbul-1971, sh.373; Ergun ÖZBUDUN, Türk Anayasa Hukuku, Ankara-1992, sh.10 vd.

Meclisin elinde güvenoyu silahı yok ama kendisine karşı başkan tarafından seçim silahı her zaman işleyebilecek durumda.

Azerbaycandaki ilişki işbirliği bakımından parlamenter, denge bakımından meclis hükümeti olmadığı gibi, başkanlık rejimide değil. Çünkü başkanlık rejiminde ne başkanın elinde fesih yetkisi, ne de yasamanın elinde güvenoyu silahı vardır. Halbuki Azerbaycan Anayasasına göre yasamanın elinde güvenoyu silahı olmadığı gibi kendisine karşıda fesih silahı her an hazırdadır. Azerbaycan siyasi rejimi için; güçlü başkanlık veya özel başkanlık rejimi demek daha uygundur. Bu durum siyasi literatürden dolayı değil Azerbaycan'daki hâlen iktidarda olan devlet başkanının kişisel nüfuzunun sonucudur. Onun için 1924 Türk Anayasasındaki karma rejim Azerbaycan Anayasasının öngördüğü siyasi rejimle bir benzerliği yoktur. Belki aşırı bir benzetme olacaktır ama seçilmiş diktatörlü rejim demek Azerbaycan Anayasasının bu konudaki düzenlemesine daha uygun gelmektedir.

d- 1961 Anayasası

1961 T.C Anayasasına göre Türkiye'nin siyasi rejimi, parlamenter rejimdir. Ancak ağır işleyen bir parlamenter rejim demek daha uygundur. Yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan ibaret idi.

Yasama iki meclisi olup TBMM idi. Parlamenter rejim gereği her iki kuvvet arasında işbirliği mevcuttu. Yürütmenin bir kanadı bakanlar kurulu göreve yasamanın güvenoyu ile gelirdi. Yürütme ise yasama karşı fesih yetkisine sahipti. Bu fesih şöyle işliyordu (mad.108).

Cumhurbaşkanı Anayasanın 89 ve 104. maddeleri ile verilen güvensizlik sebebiyle, on sekiz aylık bir süre içinde bakanlar kurulu iki defa düşmüş ve üçüncü defa güvensizlik oyu verilmiş ise, Başbakan Cumhurbaşkanından, Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesini isteyebilir. Bu istekten sonra Cumhurbaşkanı, Meclislerin Başkanlarına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir (Mad.108). Zor işleyen bir fesih ama yine de yürütmenin fesih silahı vardı.

e- 1982 Anayasası

1982 Anayasasına göre yürütme Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulundan ibarettir. Cumhurbaşkanı yasama organı olan TBMM tarafından seçilir. Başbakan Cumhurbaşkanınca seçilir, Bakanlar, Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır.

1982 Anayasasına göre yasama ile yürütme arasında işbirliği mevcuttur. Aralarındaki dengede yürütme yasamanın güvenine muhtaçtır. Bu güvene

bakanlar kurulu göreve başlarken ihtiyaç duyduğu gibi (Mad.110) görev sırasında da ihtiyaç duymaktadır (Mad.99). Güvensizlik durumu söz konusu olabilir. Bu üç durumda Bakanlar Kurulu güvensizlik oyu ile düşürülme halinde 45 gün içinde yeni bakanlar kurulu kurulamaması veya kurulduğu halde güvenoyu alamadığında Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verir (Mad.116). 1982 Anayasasına göre, Cumhurbaşkanı'nın Parlamento'yu feshedip seçimlere gidilmesi daha açık ve kısa sürede gerçekleşen bir düzenlemedir. 1982 Anayasası klasik parlamenter rejim ilişkisine yer vermiş bir işleyiş öngörmüştür. Azerbaycan Anayasasında ise bu ilişkilerden yasamanın yürütmeye güven bakımından bir etkisi olmadığı gibi yürütmenin yasamaya karşı seçimlerin yenilenmesi gibi Meclisi feshetmek yetkisi vardır. Bu bakımdan 1982 Türk Anayasasını 1995 Azerbaycan Anayasası ile Parlamenter rejim bakımından karşılaştırmak mümkün değildir. 1982 Türk Anayasası parlamenter rejim işaretlerine sahiptir. Azerbaycan Anayasası ise eksik parlamenter rejim düzenlemesine yer vermiştir.

Yani iki kuvvet arasında işbirliği var ama yasama yürütmeye güven bakımından bir etkinliğe sahip değil, buna karşılık yürütme yasamaya fesih bakımından her an etkili olabilecek bir durumdadır. Bu bakımdan Azerbaycan'daki siyasi rejim "Başkanlı Parlamenter Sistem" bile değildir.¹⁸

Bunun yanısıra yasama yürütmeye güven vermeli, yürütmede yasamayı feshedebilmelidir. Bu durum Azerbaycan Anayasasında eksik düzenlenmiştir. Yani yürütme, Başkan yasamanın güvenine ihtiyaç duymuyor fakat yasamayı feshedebiliyor. Buna göre Azerbaycan Anayasasındaki siyasi rejime isim koyarken yine de başkanlığı güçlendirme hedeflendiğine göre, Azerbaycan rejimini başkanlık rejimi içinde değerlendirmek gerekir. Ancak Azerbaycan başkanlık rejimine klasik kuvvetler ayrılığının sert olduğu başkanlık rejimi değil, sert bir başkanlık rejimi demek daha uygun gelecektir. Veya fazladan sertleştirilmiş bir başkanlık rejimi vardır, demek daha uygundur.¹⁹

Bundan dolayı Azerbaycan Devlet Başkanını "Başkanlı Parlamenter Sistem"deki başkan olarakta nitelendiremeyiz. Bu sistemin yerini Başbakan demokrasisi alacağından, Azerbaycandaki Başbakanı bakıp Başbakan demokrasisinden de söz etmek mümkün değildir. Bunun için Azerbaycan için başkanlık rejimi değil, başkanlık rejiminden saptırılmış bir siyasi rejim öngörüldüğünü ifade etmek daha yerindedir.²⁰

18 Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi. sh.259; Ayrıca 1982 Anayasasındaki yasama-yürütme organı arasındaki yetki sınırları için bkz. Süheyl Batum, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasa sistemine Etkileri, İstanbul-1993, sh.10 vd.

19 Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi, İstanbul-1989, sh.65.

20 Bkz. Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi, sh.294 vd.

III. DEĞERLENDİRME: SERTLEŞTİRİLMİŞ BAŞKANLIK REJİMİ

Bu bölümün sonucu olarak Azerbaycan Anayasasına göre, siyasi rejimin isimlendirilmesi, yukarıdan beri anlatılanlara göre hemen şu siyasi rejimdir demek kolay değildir. Çünkü Azerbaycan Anayasasında, Devlet Başkanlığı için bilinen siyasi rejimlerden yararlanmadan çok, şu anda iktidarı elinde bulunduran Devlet Başkanının kişisel nüfuzundan kaynaklanan bir siyasi rejim ilişkisi öngörülmüştür. Yani şimdiki Devlet Başkanı makamında oturan Haydar Aliyev'in kişiliğinden kaynaklanan bir nüfuz sağlamanın Anayasaya yansımaları ile siyasi rejim ortaya çıkmıştır.

Burada amaç devletin yönetilebilirliğini sağlamak değildir.²¹ Bundan dolayı bu siyasi rejimin adını, bilinen siyasi rejimlerden şudur, diyerek hemen ayırmak mümkün değildir.

Azerbaycan Anayasasındaki siyasi rejimin başkanlığa benzeyen yönü, yürütmenin yani başkanın yasamanın güvenine ihtiyaç duymamasıdır. Başkanlık rejimine benzemeyen yönü ise yürütmenin, Başkanın yasamayı feshetmesidir. Parlamenter rejime benzeyen yönü yürütmenin yasamayı feshetmesidir. Benzemeyen yönü ise yürütmenin yasamanın güvenine ihtiyaç duymamasıdır.

Buna göre Azerbaycan'daki siyasi rejimi karma bir rejim olarak değerlendirmekte zordur. Çünkü karma rejim her iki rejimden bazı özellikler alan bir rejimdir. Oysa Azerbaycan Anayasası, parlamenter rejim ile başkanlık rejiminden aldığı özellikler yanında almaması gereken özellikleride almıştır. Örneğin başkanlık rejiminde, yürütmenin yasamayı feshedebilmesi öngörülmemiştir. Ancak Azerbaycan Anayasasında öngörülmüştür. Bunun yanında başkanlık rejiminde yürütmenin yasamanın güvenine ihtiyaç duymaması vardır. Bu durum Azerbaycan Anayasasında da vardır. Parlamenter rejim bakımından kuvvetler arasında işbirliği olmalıdır. Fakat yürütmenin iktidarlı bir çoğunluğa dayalı olma gibi bir ihtiyacı yoktur.²² Bundan Azerbaycan'daki siyasi rejimi, sertleştirilmiş başkanlık rejimi olarak adlandırmak mümkündür.

21 Zafer Gören, Türk ve Alman Hukukunda, Anayasa Yargısı, 12, Anayasa Yargısı, Ankara-1996, sh.203.

22 Bakır Çağlar, Anayasa Bilimi, sh.273.

Üçüncü Bölüm

AZERBAJCAN DEVLET BAŞKANLIĞININ SİYASAL VE SOSYAL BOYUTU

Azerbaycan Anayasasına göre Devlet Başkanlığını sadece pozitif düzenleme ile ele alıp incelememek gerekir. Çünkü Azerbaycan 1920 yılından beri bir topluluk içinde yani Sovyet Sistemi içinde yer almış ama demokratik işleyiş içinde olmayan bir yapıda bugüne kadar gelmiştir. 1992'de demokratik işleyiş başlamış olmakla beraber Azerbaycan çok yeni bir Devlettir. Önce Devlet olabilmenin farkında olacak, daha sonra demokratik ve hukuk devletine doğru adımlar atabilecektir. Böylece Azerbaycan ile ilgili siyasal bir kurumu ancak pozitif çerçevede incelemek gerekir. Çünkü henüz uygulamadan gelen bir boyutun şimdilik ortaya çıkabilmesi mümkün değildir. Sosyal ve siyasal olgular ancak zamana ihtiyaç duyarak anlam ifade ederler o ülkede. Anayasa uygulaması henüz erken olduğuna göre, konuları pozitif bakımdan incelerken karşılaştırma olarak ele alarak yardımcı olmak mümkün olabilir. Bunun yanı sıra ele alınan konunun, örneğin Devlet Başkanlığının işlerliğinin nasıl olması gerektiğini şimdiden ele alıp ortaya koymamız gerekir ki alınması gereken tedbirler de şimdiden düşünülmüş olunsun.

I- SİYASAL BOYUT

Azerbaycan Devlet Başkanı halkın seçimi ile göreve gelmektedir. Anayasadaki yazıldığı şekliyle fonksiyonlarını yerine getirmede hiç bir engel yok sayılır. Fakat bu demek değildir ki Azerbaycandaki Başkanlık, ABD veya diğer devletlerdeki gibi anayasalarda öngörülen uygulama örneklerine benzerlik gösterebilir. Biz Azerbaycan Anayasasındaki düzenlemeden değil bir takım siyasal ve sosyal boyuttan dolayı Azerbaycandaki geniş yetkili başkanlığın seçimli diktatörlüğe dönüşebileceği endişesi içindeyiz.

Bu sebeple Azerbaycan'daki demokratik başkanlığın işleyememesindeki bazı nedenleri siyasal ve sosyal boyutta ele almak gerekir.

A- Siyasal Kültür:

Siyasal kültür; bireyin dünyasında, toplumun şuurunda egemenliğin halka ait olması gerektiği düşüncesine razı olmaktır. Emirlerin ve yasakların birey, toplum ve devlet ilişkisinde, bilinmeyen kuvvetler tarafından değil, insan aklının ve toplumsal kabulün sonucunda ortaya çıkması gerektiğini kabul etmek, siyasal kültürün sonucudur.

Elbette siyasal kültür yani toplumu yönetme sanatı bugünden yarına yerleşen bir olgu değildir. Bunun da zaman içine yayılarak başlangıç, olgunlaşma ve yaşamaya devam etme evreleri vardır. Fakat bu konuda da oturup vaktin geçmesini beklemek veya birileri bunu getirip sunacaklar diye gözlemeye gerek yoktur. Çağın gerisinde kalmamak, çağdaş olma talebi moda gibi görülmeden olması gereken toplumsal yaşam tarzı olarak algılanmalıdır. Bundan sonra yapılacak olan, tecrübeden yararlanmak, zamandan tasarruftur diyerek harekete geçmektir. Özellikle Eski Sovyetler Birliği sistemi çağdaş demokratik işleyişin olmadığı bir sistem idi. Yani yönetimin halkın iradesiyle oluşturulması, hukuk devleti ilkeleri, devletin ve partinin de iktidarını sınırlayacak düzenlemelerin bir ihtiyaç olduğu düşüncesinin olmadığı bir sistem idi Sovyetler Birliği. 1917 yılından önceki Çarlık Rusya sisteminde de demokratik bir kültür yapısı mevcut değildi. Çarlık döneminde olmayan siyasal kültür dönemi Sovyet sisteminde de devam edince ortaya birden çok devletçikler ve geniş bir insan yığını ile 1990'lardan sonra karşı karşıya kalındı. Bu andan itibaren karşımıza yepyeni bir insan tipi ve toplum modeli ortaya çıktı. Çağdaş siyasal kültürün olmadığı bir topluma, demokratik işleyişi getirme ve yerleştirmede bir takım sorunların çıkması doğaldır.

B- Siyasal Sistemlerin Yarattığı İnsan ve Toplum Modeli

Bir insanın uzun süre aynı meslek içinde bulunması, zaman içinde o insanda meslek alt kültürü oluşur. Meslek alt kültürü, mesleğin o kişiye kazandırmış olduğu tutum ve davranışlardır. Acaba bu durum siyasal sistemler içinde söz konusu olabilir mi? Yani bir ülke uzun süre faşist, komünist veya teokratik bir sistemle idare edilse, o ülkede bu sistemin öngördüğü psikolojik durum sonucu bir insan ve toplum modeli ortaya çıkar mı? Biz çıkar düşüncesindeyiz. Peki ortaya ne çıkar, onu biraz sonra irdelleyeceğiz. Fakat uzun yıllar aynı rejimin getirdiği, dayattığı, gösterdiği bütün ilişkiler o toplum ve insanlar tarafından gerçek olanın yalnız bu olduğu zaman içinde o toplum ve insanlar tarafından benimsenerek bir yaşam tarzına dönüşür. Çünkü otoriter veya totaliter idareleri baskıcı idare yapan unsurların başında gelen şey, alternatifin olmamasıdır. Rekabetin ve farklı olanın gösterilmemesi zaman içinde bir modele dönüşür.

Faşist, komünist veya teokratik sistemlerin nasıl bir insan ve toplum modelinin yarattığını görmek için ya o sistemlerin olduğu dönemi veya onun yıkılma veya son döneminde öyle bir devlet veya devletleri gözlem altında tutmak gerekir.

Ancak bu gözlem sonucunda o sistemin yarattığı insan ve toplum modelini analiz etmek mümkündür. Bu konu değişik uzmanların içinde bulunduğu ekipler tarafından yapılmalıdır. Biz ancak bir sistemin kendine göre yarattığı bir insan ve toplum modelinin olabileceğine dikkat çekmek istiyoruz.

Sistemin yarattığı insan ve toplum modelinden sonra demokratik sistemi yerleştirmeye başlarken elbette güçlüklerle karşılaşılacaktır. Belli tutum ve davranışlar edinen toplum ve bireyler hemen eski alışkanlıklarını terketmeleri kolay olmayacaktır. Bu kolay olmama çağdaş siyasi kültür alışkanlıklarının olmamasının yanı sıra eski sistemden kaynaklanan modelin yani sistem alt kültüründe etkisi olacaktır. Yapılacak şey, çağdaş demokrasiye inanmış liderler ve kadroların sabırla çalışmalarıdır. Elbette bu lider ve kadrolarının öncelikle toplum için demokrasiye samimi bir şekilde inanmaları çok önemlidir. Onun için Atatürk gibi bir liderin demokrasiye geçiş evresinde ne kadar bir şans olduğunu her zaman unutmamak gerekir. Şark tipi toplumlara, demokrasinin, toplumsal bir sürüklenme ile değil, lider kadrolar eliyle yerleşebileceğini tarih bize göstermiştir. Bunun için lider kadroların önce kendilerinin inançlı, çıkarsız olmaları gerekir. Daha sonra da sabırla bu işin yerleşeceğini bilmeleri gerekir. Demokratik çağdaş yaşam bugünden yarına kolayca yerleşmezler. Zaman içinde ve sabırla yerleşebilir.

II- SOSYAL BOYUT

Azerbaycan gibi ülkelerde, demokratik işleyişin gereği gibi olmaması bir takım engellerin olmasından kaynaklanmaktadır. Bu ülkeleri yakından gözleme tabi tuttuğumuzda, iç sorunlar ve dış jeopolitik sorunlar bu ülkelerdeki siyasi rejime, demokratik yaşamın boyutuna, ister istemez etki edecektir.

A- İç Sorunlar

Azerbaycan'da iktidarı eline geçirenlerin demokrasi kültürü içinde bulunmamalarından dolayı ele geçen iktidarı korumak ve devam ettirmek, hedef haline geliyor. Bu hedef doğrultusunda aşağıda sıralayacağımız sorunlar; rejimin işleyişine, bilinen demokratik yaşamın yerleşmesine engel oluyor. Bu sorunları şöyle sıralayabiliriz:

a- İktidar Hırsı

Öncelikle iktidarı elinde bulunduranlar eski alışkanlıklarını, demokratik usüle göre değil, demokratik gibi görünen bir usulle devam ettirme ihtiyacında olmak zorundalar.

Çünkü iktidarı elinde bulunduranlar için gerçek demokratik işleyiş başlarsa iktidar elden gidebilir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra özellikle Türk Cumhuriyetlerinde iktidar, demokratik yolla değil, demokratik olmayan yolla ancak değişebilir. Örneğin Azerbaycan'da seçimle gelmiş Elçibey iktidarı dönemi içinde, demokratik olmayan yolla Haydar Aliyev iktidara gelmiştir.

b- Ekonomik Mafya

Ortaya çıkan sorunlardan bir diğeri de devlet ekonomisinden özel girişimciliğe geçerken ortaya çıkan devlet dayalı ekonomik güçler, mevcut iktidarın değişmesini istemezler. Çünkü iktidar normal demokratik yolla değişebilirse yeni gelen iktidar, bu ekonomik güçler için yararlı olmayabilirde.

B- Dış Sorunlar:

Azerbaycan'da demokrasinin yerleşmesinde bir takım dış sorunların etkisinin de olacağı düşüncesindeyiz. Bu sorunlar, demokrasiye ya geciktirici ya da yerleşmemeyi sağlama şeklinde etki edecektir. Her ülkede demokrasinin yerleşmesine engel olucu sorunlar olabilir. Ve bunlar çeşitli de olabilir.

Ancak bir ülkenin varlığı diğer ülkeler için önemli ise, o ülkede demokrasinin yerleşmesi, hatta devlet olarak varlığını devamı çeşitli güçlüklerle karşılaştacaktır. Bu konudaki sorunlar şöyle sıralanabilir:

a• Yabancı Sermaye

Mevcut iktidarlar döneminde o ülkelere gelen yabancı sermaye de iktidarın hemen değişmesini istemez. Yabancı sermaye için önemli olan o ülkede demokratik işleyiş değil, sermayenin çıkarının ön plana alınmasıdır. Yabancı sermaye, çıkarlarına hizmet eden, ona kolaylık sağlayan iktidarlara tercih eder. Bu iktidarların halka dayalı olmaması, onlar için daha uygundur. Çünkü halka dayalı iktidarlar halkın zararına işleyen yabancı sermayeye son verebilir de. Bu da bir risktir. Sermayenin hiç bir türü riski sevmemiştir.

b- Risk Etkenleri

Yeraltı ve yerüstü servetlerin olması o ülke için aynı zamanda bir risktir. Yeraltı ve yerüstü servetlerinizin olması önemli değildir. Önemli olan bu servetleri korumaktır. Korumanın yolu, güçlü ekonomik bir yapıya ve geliştirilmiş bir askeri güce ihtiyaç vardır.

Askeri bakımdan belli bir güce yani caydırılıcığa sahip değilseniz, gerek ekonomik gerek askeri güç sağlayacak yeraltı ve yerüstü servetiniz sizin, dışarıdan kontrol, güdüm, etki altına alınmanıza yol açacaktır.

Yani servet bir silah olduğuna göre bu silahı tek başınıza kullanılmanıza izin verilmeme tehlikesini her zaman beklemeniz gerekir. Bu tehlikeler neler olabilir? İçte istikrarsızlık, dışta da bir savaş ile karşı karşıya kalmanız olabilir.

Azerbaycan bu tehlikeyi yaşamış ve yaşamaktadır. İçte her zaman iktidarında yardımı ile ortaya çıkan ekonomik ve dış sermaye gücünün etkisi ile istikrarsızlık, dışta da Karabağ sorunu buna en güzel örnektir. Azerbaycan'ın

karşılaşacağı tehlike sadece savaş değil, ekonomik güçsüzlük yüzünden servetlerini kendi eliyle ve imkanlarıyla kullanılır hale getirememesidir.²³

Bunun sonucunda servetler paylaşılmak zorunda kalınacaktır. Bu durum Azerbaycan da yaşanmıştır. Azerbaycan, petrolünü çıkarmada, işlemede ve nakilde yeterli güce sahip olmadığından ister istemez paylaşım ortaya çıkacaktır. Paylaşım azalma demektir. Paylaşım bağımlılık demektir.

c- Stratejik Coğrafi Etkiler

Stratejik coğrafi konumu da Azerbayca'nın çıkmazları arasındadır. Azerbaycan bütün komşu ülkeleriyle bir köprü görevini görmektedir. Azerbaycan, Türkiye ile Avrupa arasında bir köprü olduğu gibi Türkiye ile diğer Türk Cumhuriyetleriyle geçişi sağlayan bir ülkedir. Şimdilik Rusya Federasyonu ile sınır olması, eski tabii olduğu blokun iştahının sönmemesi, coğrafi bakımından dikkatleri üzerinden uzaklaştırmıyor. Azerbaycan İran ile sınır olmasının, ötesinde sınırın öbür yakasında Güney Azerbaycanın bulunması İranı devamlı duyarlı kılmaktadır. Ermenistanın Türkiye, Gürcistan, Azerbaycan ve İran arasına sıkışıp kalması ABD ve Batının dikkatlerini devamlı bu bölgeye çekmektedir. Ermenistanın Rusya ile ilişkileri ya Azerbaycan yada Gürcistan üzerinden olmak zorundadır. Ermenistan'ın Avrupaya geçişi Türkiye üzerinde daha kolay ve kısa yoldan olabilir.

Bütün bu coğrafi ilişkiler Azerbaycanı önemli bir konuma getirmektedir. Konumunun önemi dolayısıyla şimdilik 7 milyonluk Azerbaycan'ın her zaman çalkantılarla karşı karşıya kalacağını gösterir. Demokrasi kültürü ve tecrübesi olmayan Azerbaycanın bir yandan demokrasi ve insan hakları, bir yandan da dış sorunlara karşı savaşım vermesi kolay olmayacaktır. Dolayısıyla demokratik işleyiş ya geç veya yavaş yavaş işleyecektir ya da Suudi Arabistan veya Küveyt, Katar seviyesinde bir devlet olarak kalacaktır. Dünyada bütün stratejik her güç ve konum gelişigüzel, başıboş bırakılmadığına göre, paylaşıldığına göre Azerbaycanında kendi başına bırakılması mümkün değildir.

c- Halktan Etkilenme

ABD'deki başkan veya herhangi bir parlamenter rejimin işlediği ülkedeki Cumhurbaşkanı sabahleyin kalktığında aynaya baktığında ister istemez ya doğrudan ya da temsilcileri yoluyla kendisini seçen halkı görmesi doğaldır. Arka-

23 Azerbaycanın iktisadi durumu hakkında bkz. Sinan OGAN, Azerbaycan-İktisadi bünyesi, İstanbul-1992, sh.60 vd. Kısa olarak ifade edersek Azerbaycan'da 1990 yılında Bakü dünyanın en çok petrol çıkarılan bölgesi olmuştur. Dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını, Çarlık Rusyasının petrol üretimini %97.7'sini Bakü petroleri vermekteydi. Sovyetler Birliği döneminde 1990 yılında %71.5, 1945'te %58.3, 1950'de %39.1 ve 1956'da %21.6 petrol üretilmiştir.

sında halkın çoğunluğunu hisseden başkan önemli bir güçtür. Başkanı, seçilmiş bir diktatör olmaya götüren bir takım engellerin olması başkanının arkasındaki çoğunluktan çok daha önemlidir.

Başkanı seçilmiş diktatör olmaya engelleyen etkenleri şöyle sıralayabiliriz. Bunlar:

- 1-Öncelikle demokrasi yani, sivil kültürdür.
- 2-İşleyen ve fonksiyonel olabilen muhalefet ve baskı gruplarıdır.
- 3-Çağdaş dünyaya ayak uydurma anlayışıdır.

Yukarıda sayılan ve sayılabilen nedenler başkan seçilmiş diktatör olmaya engel olucu etkenlerdir. Azerbaycan için seçilmiş Başkanı demokratik başkana yönlendiren nedenlerin şimdilik az olduğunu ifade edebiliriz. Çünkü Azerbaycan Devlet Başkanı arkasında sadece halkı görmeye alışmış bir kültür yapısı içinde yetişmiş bir insan değildir. Alışagelmiş devlet yapısı içinde, halkın söz sahibi olmadığı, halkın sadece yönetildiği bir yapının insanı ve toplumundan birden bire demokratik başkan görünümünü beklemek erken olur. Hele yukarıda anlattığımız siyasal kültür ve sosyal boyuttaki sorunlarla ülkenin demokratik işleyişe geçmede güçlükleri olacağına göre, demokratik siyasi rejimin işlemesi bugünden yarına hemen hayata geçmesi kolayda değildir.

SON SÖZ

Bu çalışmada Azerbaycan Anayasasına göre, Devlet Başkanlığı üç bölüm halinde incelendi. Birinci bölümdeki pozitif düzenlemeden sonra siyasi rejimin isimlendirilmesinin hiç de kolay olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü 1995 Azerbaycan Anayasasında siyasi rejim, bilinen siyasi rejimler içinde kendisine bir yer bulmada zorlanıyor. Bu bulmama bilinçli pozitif alana yansımıştır. Ancak bilinmelidir ki güneş yeniden keşfedilemeyecektir. Herkes kendisini güneş görmemeli veya güneş dışında bazı şeyleri güneş olarak görmemelidir.

Yazılı Anayasaların en mükemmeli yoktur. En mükemmel Anayasa, yazıldığı gibi uygulanan değil uygulanması gerektiği gibi uygulanan Anayasadır. Uygulama İnsan Hakları sağlıyorsa, İnsanlar kendilerini güvenli hissediyorlarsa mükemmellik elde edilmiştir diyebiliriz. Azerbaycan Yöneticileri eski alışkanlıklarından vazgeçebildikleri zaman, Anayasanın gerektiği gibi uygulama yolunu açmış olacaklardır. Bize göre Azerbaycan'da demokrasi ve insan hakları işleyişinin en büyük engeli Azerbaycan idarecileridir. Azerbaycan dışındakilerin en büyük samimiyetleri, olduğu gibi eleştiride bulunmaktır.

Eleştiride bulunabilmek içinde elde bilgiler, doneler olmalıdır. Bu amaçla bu gibi konularda yayınların çoğalması gerekir.

Azerbaycan Anayasasına göre Devlet Başkanlığı adlı bu çalışmamızda siyasi rejimin adlandırılmasını kesin olarak yapamadık. Sert kuvvetler ayrılığı içinde yer alan sertleştirilmiş başkanlık rejimi demenin daha yerinde olacağı kanısına vardık.

Önemli olan bundan sonra uygulamanın nasıl bir boyut kazanacağıdır. Bu boyut bize siyasi rejimin çehresini daha açık ve net gösterecektir. Beklediğimiz odur ki artık bundan sonra da Azerbaycanda Stalinlere yer verilmeyeceğidir. Veya iktidara gelenlerin Stalin vari baskıcı uygulamalara heves edemeyeceğidir. Heves edenler çıkarsa onlara karşı her alanda itiraz etmemek onların diktatörlüklerini onaylamak demektir. Diktatörlerin şakşakçıları, destekçileri olmasa, diktatörlerde uzun süre diktatörlüklerine devam edemezler.

Biz hiçbir zaman artık bundan sonra Azerbaycan'da diktatörlerin olmasını istemiyoruz. Yıllarca Azerbaycan'ın bağımsız olmasını bekledikten sonra, bu seferde Azerbaycan'ın diktatörlere bağlı kalması zaman kaybıdır. Bu ikinci 70 yılın başladığını gösterir. İkinci 70 yıl da, hasret ve gözyaşı demektir.

Azerbaycanda demokratik yaşam için ümitsiz değiliz. Ancak bu çalışmanın üçüncü bölümündeki değerlendirmeleri göz önünde tutmamız gerekir. Buna göre demokratik işleyiş için sabır ve eleştiriden uzak kalmadan, iyi niyetli olarak çaba göstermeği amaç edinmeliyiz. İnsan olarak en büyük güçlük, insan ve toplum için uğraşmaktır.

KAYNAKLAR

- ALDIKAÇTI, Orhan, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 4. Bası, İstanbul-1982.
 BATUM, Süheyl, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Türk Anayasal Sistemine Etkileri, İstanbul -1993.
 ÇAĞLAR, Bakır, Avrupa Yeni Mekanında Kurumsallaşma: Hukuk ve Demokrasi, Anayasa Yargısı, Ankara-1993.
 ÇAĞLAR, Bakır, Anayasa Bilimi, İstanbul -1987.
 BAŞGİL, Ali Fuat, Esas Teşkilat Hukuku, Birinci Cilt , Fasikül I, İstanbul-1960.
 DEMİRKOL, Ferman, Yargı Bağımsızlığı, İstanbul-1991.
 GÖREN, Zafer, Anayasa Mahkemesine Kişisel Başvuru (Anayasa Şikayeti), Anayasa Yargısı II, Ankara-1995.
 GÖREN, Zafer, Türk ve Alman Anayasa Hukukunda Anayasa Yargısının Sınırları ve Yürürlüğü Durdurma Kararları, Anayasa Yargısı 12, Ankara - 1995.
 KERSE, Ahmet, Türkiye'de 1961 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı, İstanbul-1973.
 KUBALI, Hüseyin Nail, Anayasa Hukuku Dersleri, İstanbul-1971.
 OKANDAN, Recai Galip, Amme Hukukumuzun Anahatları, İstanbul-1968.
 OGAN, Sinan, Azerbaycan'ın İktisadi Bünyesi, İstanbul-1992.
 SOYSAL, Mümtaz, Anayasaya Giriş, Ankara-1969.
 ÖZBUDUN, Ergun, Türk Anayasa Hukuku, Ankara - 1992.
 TEZİÇ, Erdoğan, Anayasa Hukuku, İstanbul-1996.
 TUNAYA, Tarık Zafer, Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku, 3.Bası, İstanbul-1975.
 TURHAN, Mehmet, Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası, Diyarbakır-1989.
 VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet, Türk Anayasası Açısından Hukuk Devleti Kavramı, DD.5.11.1973.
 YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, Kanun Hükmünde Kararnameler Rejimi, İstanbul - 1996.